

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

Fakultə : «Əmtəəşünaslıq»

İxtisas : «İstehlak mallarının ekspertizası və marketinqi»

B U R A X I L I Ş İ Ş İ

Mövzu: Süni xəzdən olan malların təsnifatı, çeşidi, istehlak xassələri və ekspertizası

İşin rəhbəri: b/m.M.S.Zeynalova

Tələbə: Kərimli Röyalə Saleh qızı

Bölmə: azərbaycan (rus)

Qrup: 314

«Təsdiq edirəm»

Kafedra müdiri : _____ prof.Ə.P.HƏSƏNOV

«____» _____

B A K I 2015

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ	3
--------------------	---

I NƏZƏRİ HİSSƏ

I.1. Süni xəzlərin istehsalında istifadə olunan süni liflərin tərkibi və xassələri.....	
I.2. Süni liflərin fiziki və kimyəvi xassələri.....	
I.3. Süni xəzdən olan malların təsnifatı və çeşidi.....	
I.4. Süni xəzdən olan malların keyfiyyətinə verilən tələblər və istehlak xassələri.....	

II FƏSİL TƏCRÜBİ HİSSƏ

II.1.Süni xəzdən olan malların keyfiyyət göstəriciləri.....	
II.2.Süni xəz mallarının keyfiyyət səviyyəsinin qiymətləndirilməsi metodları.....	
II.3. Süni xəz mallarının kəmiyyət və keyfiyyət ekspertizası..	
II.4.Süni xəz mallarının markalanması, daşınması və saxlanılmasının ekspertizası	
Nəticə və təkliflər.....	
Ədəbiyyat siyahısı.....	

GİRİŞ

Hələ çox qədimlərdən insanlar ilk dəfə ovçuluq sənətinə başladığı dövrdən heyvan dərilərindən geyim əşyası kimi istifadə etməyə başlamışlar. O dövrlərdə xəzin tam emalı mənimsənilməsində xəz dərilərinin istifadəsi üçün kortəbii də olsa bəzi biliklərə malik olmaqla tədricən xəzçilik sənətinin yaranmasına nail olmuşdur. Get-gedə dünya xalqları arasında bu sənət növü kустar vəziyyətdən sənaye istehsalı vəziyyətinə çevrilməyə başlamışdır. Süni xəzin ilkin və tam istehsalı sahəsində böyük dəyişiklik edilməklə hazırda bir neçə ölkələr bu sahədə böyük nailiyyətlər əldə etmişlər. Xüsusilə keçmiş SSRİ məkanında süni xəz dəri mallarının yaxşılaşdırılması baxımından elmi-tədqiqat institutu və onun filialları, laboratoriyalar və s. kimi elmi mərkəzlər yaradılmış və onları bəzilər hələ də, xüsusilə fəaliyyət göstərir. Azərbaycanda da bu sahədə müəyyən işlər görülmüşdür. Belə ki, ötən əsrdə respublikamızda süni xəz-dəri fabriki tikilib, istifadəyə verilmiş, xəzlərin ilkin emalı, istehsalı üzrə texnologiya mənimsənilmiş və hazır süni xəz məmulatları əhalisinin istifadəsinə verilmişdir. Lakin hazırda bu fabrik özünün keçmiş əhəmiyyətini itirmişdir.

Geyim malları içərisində süni xəz geyimləri xüsusi yer tutur. Çünki süni xəz geyimləri sadəcə olaraq insan orqanizmini soyuqdan mühafizə etmək deyil, eyni zamanda xarici görkəmcə insanı da bəzəmək qabiliyyətinə malikdir. Buna görə də hər bir istehsal müəssisəsi buraxılan süni xəz geyimlərinə estetik tərtibatının daha da yaxşılaşdırılmasına ciddi fikir verirlər.

Hazırda Bakı şəhəri Sədərək Ticarət Mərkəzində əsasən Çin Xalq Respublikasında istehsal olan süni xəz mallarının satışı ilə məşğul olan mağazalar fəaliyyət göstərir.

Bu mallara tələbat artdığından XVII-XVIII-ci illərdə süni liflərdən istifadə etməklə süni xəzlər istehsalına başlanmışdır. Tezliklə əhalinin xeyli qismi qiyməti baha olan təbii xəz geyimlərini süni xəz geyimləri ilə əvəz edilmişdir.

Uzun illərdən bəri süni xəzlərin istehsalı daha da genişlənərək təbii xəzlərdən seçilməyən geyimlərə nail olunmuşdur.

Hazırkı buraxılış işinin yazılmasında belə məsələlərə toxunulmuşdur. Buraxılış işində həm nəzəri və həm də praktiki suallar nəzərdən keçirilərək süni xəz geyimlərinin keyfiyyətə qoyulan tələblər, bu qrup malların keyfiyyətini formalaşdıran amillər Bakı şəhər ticarət təşkilatlarına daxil olan süni xəz üst geyimlərinin çeşidinin xarakteristikası, keyfiyyət səviyyəsini təhlil etməyə çalışmışıq.

I FƏSİL NƏZƏRİ HİSSƏ

I.1. Süni xəzlərin istehsalında istifadə olunan süni liflərin tərkibi və xassələri

Süni liflər sellüloza əsasında alınır. Alınma üsulundan asılı olaraq sellülozanın süni lifləri aşağıdakı növlərdə olur: viskoza ipəyi, asetat ipəyi və mis-ammiak lifi.

Viskoz lifi. Süni liflərin müxtəlif növləri arasında ən geniş yayılan viskoz lifidir. Dünya miqyasında kimyəvi liflər istehsalında viskoz lifinin istehsalı 80%-ə qədərdir. Viskoz ipəyinin alınmasında əsas xammal ağac sellülozası (məsələn, yolka) işlənir. Viskoz lifi hidratsellüloza lifidir. Bunu sellülozanın mürəkkəb efirindən – ksantogenat efirindən alırlar.

Viskoz lifinin istehsalının texnoloji prosesləri başqa növ süni liflərində olduğu kimi əsas aşağıdakı mərhələlərdən ibarətdir:

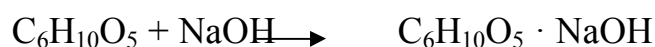
- 1) Əyirici məhlulun alınması;
- 2) Lifin əyrilməsi;
- 3) Alınan lifin işlədilməsi.

Süni liflərin alınmasında əvvəlcə təmiz sellülozanın özünü alırlar. Bunun üçün sellüloz ağacını yonqarlayıb, doğrayıb, kalsium bisulfid məhlulu ilə xüsusi qazanlarda 5 atmosfer təzyiqdə 160°C temperaturda 10-20 saat işləyirlər.

Belə əməliyyat zamanı sellülozanın «qarışıqları» (müşaiyətçiləri) həll olur və sonrakı yuyulma zamanı çıxarılır. Sonra sellülozanı ağardıb, qurudub, listlərə kəsir və beləliklə **sulfit sellülozasını** alırlar. Kiplərlə preslənmiş sulfit sellülozası viskoz lifi zavodlarına göndərilir.

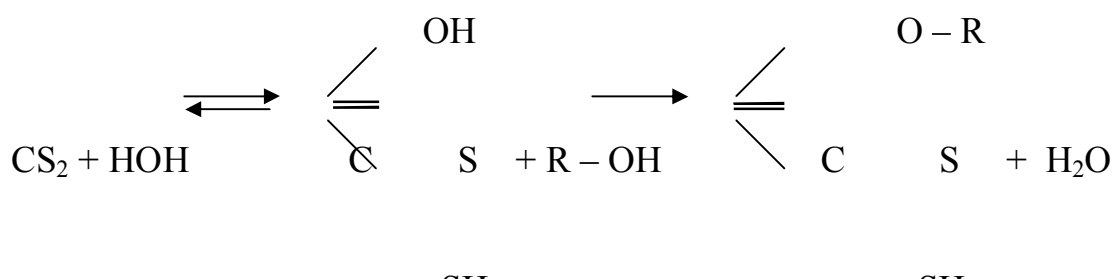
Əyirici məhlulun alınması. Zavodlarda isə lifi almaq üçün aparılan birinci əməliyyat bu sellülozanın kondisionirləşdirilməsidir, yəni bütün partiya üzrə nəmliyinin bərabərləşdirilməsidir. Qeyri-bərabər nəmlik sonrakı proseslərə zərərli təsir edir. Sonra sellülozanı vanna-presslərdə qatı

natrium qələvisi ilə isladırırlar. Bunun nəticəsində qələvili sellüloza adlanan birləşmə alırlar:

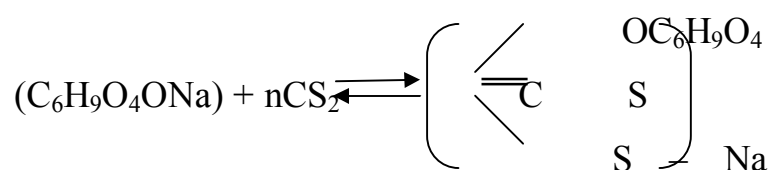

Bu proses merserizasiya adlanır. Merserizasiyadan sonra qələvili sellülozanı xüsusi doğrayıcı aparatda xırdalayırırlar ki, sonrakı işlədilmə asanlaşdırılsın.

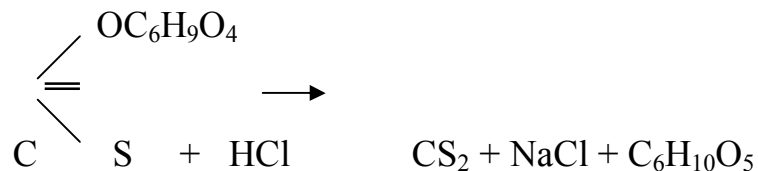
Sonra doğranılmış sellülozanı yetişdirmə prosesinə verirlər. Bu prosesin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, doğranılmış sellülozanı 8-10 saat müddətində 35-40°C temperaturda, diametri 3m, uzunluğu 40m olan, fırlanan borularda saxlayırlar. Bu zaman sellüloza bir qədər oksidləşməklə parçalanır və onun molekul kütləsi azalır. Yetişmədən sonra qələvili sellülozanı karbonsulfidlə (CS₂) işlədərək, sellülozaksantogen turşusunun Na duzuna çevirirlər ki, bu da ksantogenat sellüloza adlanır. Ksantogenləşdirməni xüsusi ksantat-barabanlarda aparırlar. Əvvəlcə ksantogenat turşusu alırlar. Ksantogenat turşusu, ditiokarbon turşusunun spirtlə mürəkkəb efiridir:

Ksantogen-sellülozanın əmələ gəlmə reaksiyasını aşağıdakı kimi göstərmək olar:

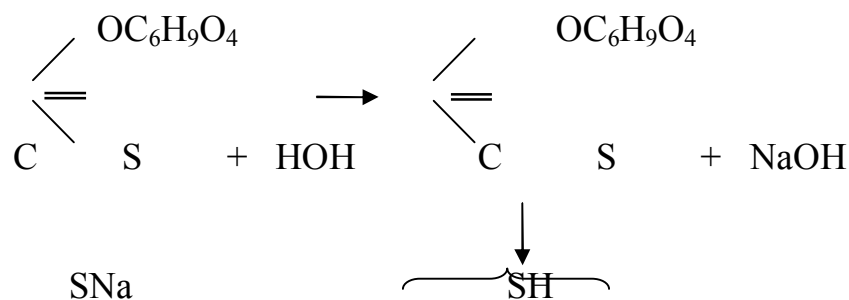

Bu, sellüloza – ksantogen turşusunun natrium duzudur. Sellülozanın ksantogenatı başqa spirtlərin ksantogenatları kimi turşu təsirinə davamsızdırlar; mineral turşuların təsiri ilə hidroliz olunub CS₂-ə və regenerasiya olunmuş sellülozaya parçalanırlar:

Üzvi turşular sellülozanın ksantogenatını parçalayırlar, ancaq mineral turşulara nisbətən zəif təsir edirlər.

Sellüloza-ksantogenatı suyun təsiri ilə də tədricən hidroliz olunur və parçalanırlar:

Beləliklə, yuxarıda göstərilən üsulla alınan sellüloza-ksantogenatdan viskoz lifinin əyrici məhlulunu hazırlayırlar. Məhlulun hazırlanması bir neçə əməliyyatlardan ibarətdir.

- a) ksantogenatın zəif qələvi məhlulunda həll olunması (əyrici məhlulun alınması);
- b) viskoz lifinin yetişməsi;
- v) süzülmə, havanın məhluldan çıxarılması.

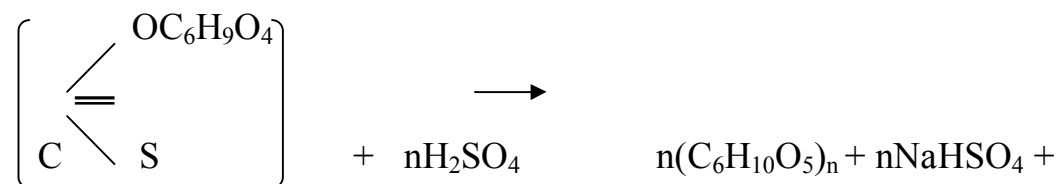
Bunun üçün ksantan-barabandan sellüloza-ksantogenat xüsusi tutumlara verilir və burada o, natrium qələvisinin zəif məhlulunda həll olunur. Əmələ gələn məhlulu nasosla xüsusi çənlərə vururlar ki, burada yenə

də yetişmə prosesi gedir. Bu üsulla hazırlanmış məhlul – viskoza – bircinsli kolloid kütlə olub, viskoz ipəyi saplarının ayrılması üçün yararlı olur.

Əyirmə prosesi aşağıdakı kimi aparılır. Əyirmə məhluldan yaş üsulla aparılır:

- viskoza məhlulu (yəni sellüloza-ksantogenatın Na qələvəsi ilə zəif məhlulu) əyrici maşının filyrlərindən keçirilərək xüsusi çökdürücü vannaya daxil edilir. Vannada qatılığı ~120 q/l olan sulfat turşusu, ~250 q/l natrium sulfat, ~15 q/l sink sulfat qarışıqlı məhlul olur.

Sulfat turşusu viskozda olan qələvini neytrallaşdırıb, polikükürtlü birləşmələri parçalamaqla bərabər, ksantogenatı da parçalayaraq sellülozanı (sap şəklində) regenerasiya edir:

Natrium və sink sulfat sellülozanın regenerasiyasını yavaşıtmaq, düzləndirmək üçün əlavə olunur.

Beləliklə, vannadan sapları xüsusi səriyici mexanizmi dartır. Səriyici mexanizmlərə görə də əyrici maşınlar bobinli və sentrifugalı olurlar. Təzəcə əyilmiş viskoz saplarını bobinlərdə turşusu tam yox olana qədər su ilə yuyub, NaClO ilə ağadırlar.

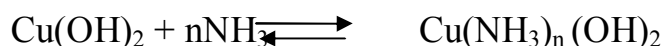
Mis-ammonyak lifi. Mis-ammonyak lifi hidratsellüloza lifi olaraq, sellülozanın mis-ammonyak məhlulunda həll olması və sonrakı regenerasiyası ilə alınır. Bu lifin alınması ilk dəfə Fremeri və Urban tərəfindən 1892-ci ildə təklif olunmuşdur. Bu lifin alınması üçün əsas xammal, pambıq sellülozu, mis (mis kuporosu halında), ammonyak, sulfat turşusu və qələvi götürülür.

Pambıq sellülozasını əsasən pambıq təmizləyici zavodların tullantılarından, pərqu və tiftiklərindən alırlar. Bunun üçün pambıq

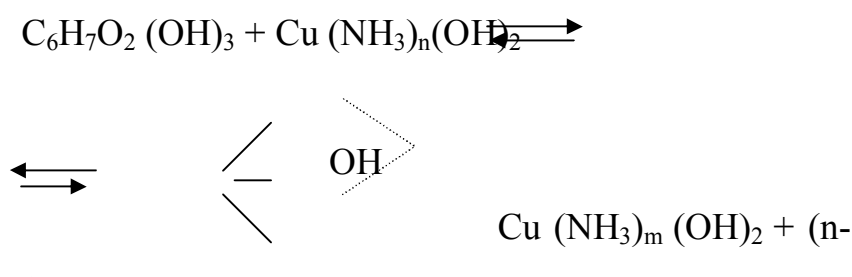
pərqusuna əvvəlcə təbii qarışıqlardan 2-4%-li qələvidə 4-6 saat qaynatmaqla təmizləyir, sonra NaClO ilə ağardıb, qurudub, yumşaldırlar.

Əyrici məhlulunu almaq üçün həmin sellülozanı mis-ammonyak məhlulunda həll edirlər. Bu məhlul, mis kuporosu ilə qələvidən alınmış ($\text{CuSO}_4 + 2\text{NaOH} \rightarrow \text{Cu(OH)}_2 + \text{Na}_2\text{SO}_4$) mis hidroksidinin NH_3 -la qarşılıqlı təsirindən alınır:

n-in maksimum qiyməti 4-dür.

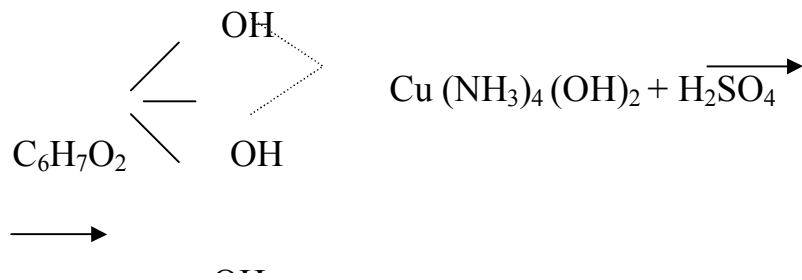
Hal-hazırda belə hesab edirlər ki, sellüloza həll olarkən kupriamminohidratla molekulyar birləşmə verir (ammonyak çıxmaqla). Bu birləşməni sxematik olaraq aşağıdakı kimi göstərmək olar.

Əyrici məhlulu süzür, sərbəst NH_3 -dan və hava qabarcıqlarından təmizləyirlər.

Mis-ammonyak ipəyinin bir xüsusiyyəti ondadır ki, sapların məhluldan ayrılması çox daram (dartıcı) şəraitdə aparılır. Bunun üçün filyerləri xüsusi qıflarda yerləşdirirlər ki, buradan yuxarıdan aşağıya fasiləsiz olaraq 35-40°C-ə qədər qızdırılmış su axır. Suyun təsiri altında mis-sellüloza kompleksi əyrici məhlulun koagulyasiyası və bir qədər hidrolizi baş verir.

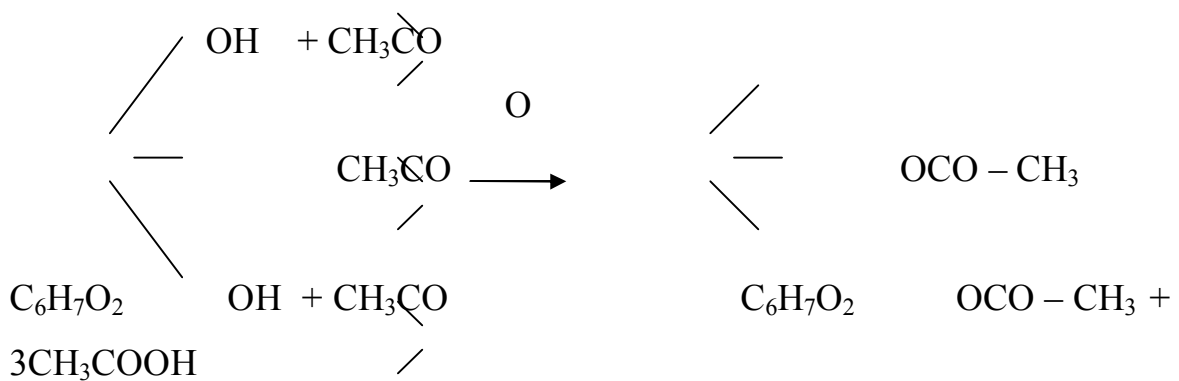
Su filyerdən keçən məhlulu çox nazik saplara dartır. Sellülozanın regenerasiyası çökdürücü vannada həmin sapların sulfat turşusu ilə işlənilməsi ilə aparılır:

Əyrilmə bobinli və ya sentrifuqalı maşınlarda aparılır.

Asetat lifi. Əvvəlki iki lifdən fərqli olaraq asetat lifi sellüloza və sirkə turşusunun mürəkkəb efiridir. Bu lif kimyəvi zavodlarda emal olunan asetilsellülozadan alınır. Asetilsellülozanın alınması üçün xammal, təbii qarışıqlardan təmizlənmiş pambıq pərqusudur (pux).

Sellülozanı katalizator (H_2SO_4) iştirakı ilə 15°C -də 4-8 saat sirkə anhidridi ilə işlədikdə triasetat alınır. Reaksiyanı aşağıdakı kimi göstərmək olar:

Triasetat yaxşı həll olmadığı üçün ondan məhlul almaq çətin olur. Odur ki, onu sabunlaşdırmaqla, yəni bir asetil qruplarının ayrılması ilə diasetata çevirirlər.

İkiliasetatın alınmasının texnoloji prosesləri aşağıdakı mərhələlərdən ibarətdir:

1) sellülozanın aktivləşdirilməsi; 2) asetilləşdirmə; 3) natamam sabunlaşdırma (yetişmə); 4) çökdürmə; 5) yuyulma; 6) stabilləşdirmə; 7) sıxılma; 8) qurudulma və doğranılma.

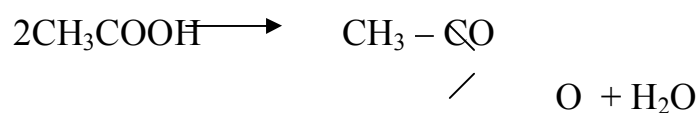
1. *Sellülozanın aktivləşdirilməsi.* Bu prosesdə məqsəd sellülozanın şişirdilməsindədir ki, bu zaman asetilləşdirici qarışığın komponentlərinin lifin daxilinə diffuziyası asanlaşır. Aktivləşmə üçün müxtəlif reagentlər tətbiq oluna bilər. Bunlardan ən əlverişlisi buzlu sirkə turşusudur. Aktivləşdirilmə 20°C-də 3-4 saat müddətində sellülozanı buzlu sirkə turşusu ilə qarışdırmaqla əldə edilir. Sirkə turşusunu sellülozanın çəkisinə görə 50-100% götürürlər.

2. *Asetilləşmə.* Aktivləşdirilmiş sellüloza sonra asetilləşməyə verilir. Asetilləşmə üçün götürülən qarışıq həmişə üç komponentdən təşkil olunur:

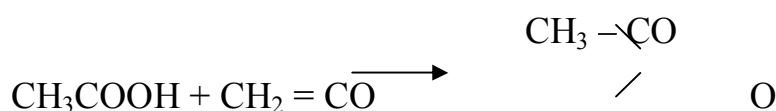
a) eterifikasiyaedici aqent; b) katalizator; v) əmələ gələn triasetilsellülozanı durulaşdırıcı;

Eterifikasiyaedici aqent kimi sirkə anhidridi götürülür. Hal-hazırda sirkə anhidridi sirkə turşusundan iki üsulla alınır.

a) Yüksək temperaturda (600-700°C) katalizator (trietilfosfat) iştirakı ilə sirkə turşusunun dehidratasiyasından:

b) Sirkə turşusunun ketenlə birləşməsindən:

Katalizator kimi ən çox praktiki əhəmiyyət kəsb edənlər sulfat və xlor turşularıdır.

3. *Natamam sabunlaşdırma (yetişmə).* Alınan triasetatsellülozanı natamam sabunlaşdırmaya düçar edirlər. Ümumiyyətlə, mürəkkəb efirlərin və sellülozanın sirkə turşusu ilə efirini sabunlaşdırmaq üçün turşu və qələvi kimi katalizatorlar götürülür. (Burada turşu H₂SO₄). Sabunlaşma aşağıdakı kimi gedir:

4. *Asetilsellülozanın çökdürülməsi.* Sabunlaşmanın sonunda asetilsellülozanı çökdürürlər, yəni məhluldan ayırırlar. Çökdürülmə zamanı məhlula su və ya duru (10%-li) sirkə turşusu əlavə olunur. Çökdürülmüş asetilsellülozanı sirkə turşusundan tam ayırırlar. Bunun üçün onu 15-20 dəfə isti və soyuq su ilə yuyurlar.

Sulfat turşusu katalizatoru iştirakı ilə sellülozanın asetilləşdirilməsi zamanı, onun sulfoefiri əmələ gəlir ki, bu da çökdürülmə zamanı su ilə yuyularkən parçalanır:

Sıxılma, qurudulma və doğranılmadan sonra asetilsellülozanın əyrici məhlulu hazırlanır. Bunun üçün onun üzvi həlledicilərdə qatı məhlulu hazırlanır. Həlledici kimi aseton və spirt (85%+15%) qarışığı götürülür. Əyrici məhlulda asetilsellülozanın miqdarı 20-25% olur.

Asetat ipəyinin əyrilməsi məhluldan həm yaş və həm də quru üsulla aparılır. İstehsalatda bunu quru üsulla aparırlar. Əyrici maşının hündür (3-3,5m) şaxtası olur. Məhlul filiyerdən keçib, şaxtadan yuxarıdan aşağıya axarkən, aşağıdan vurulan isti (55-70°C) havanın təsiri ilə həlledici buxarlanır və asetilsellüloza koaqulyasiya olunur. Asetat ipəyinin bərkimiş saplarını xüsusi dartıcı mexanizm bobinlərə sarıyır. Həlledici tutulur və yenidən istehsalata qaytarılır.

I.2. Süni liflərin fiziki və kimyəvi xassələri

Sellüloza süni liflərinin fiziki və kimyəvi xassələri. Süni ipək, xüsusən viskoz və mis-ammonyak ipəkləri çox parlaq olurlar. Bu parlaqlıq onlara «şüşə» xarakteri verdiyi üçün parçaların çoxunun xarici görünüşü kasıb olur. Odur ki, hal-hazırda hər üç süni ipəklərin çoxunun rəngini tutqunlaşdırırlar. Bu effekti onların əyrici məhlullarına işıq şüalarını yayıcı maddələrin əlavə olunması ilə əldə edirlər. Tutqunlaşma üçün 1,5 mk qədər xırda doğranmış, ağ rəngli inert piqment titan oksidi (TiO_2) götürülür. Titan oksidi transformator yağı ilə suspenziya halında götürülür (1,5-2%). Damalı və zolaqlı parçaların və trikotajın kütləvi istehsalı üçün, əyrici məhlula, işığa davamlı, suda həll olmayan boyalar əlavə olunur.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, süni liflər (viskoz, mis-ammonyak) hidrat sellüloz lifləridir, bunlar daxili quruluşlarına görə təbii sellülozadan fərqlənirlər. Hidratsellüloza lifləri yumşaq, yüksək sorbsiya, reaksiya və boyanma qabiliyyətli olurlar.

- Süni liflərin **davamlılığı** təbii sellüloza lifinin davamlılığından az olur. Lakin əyrici şəraitin seçilməsi ilə davamlılığı təbii sellüloza lifindən heç də geri qalmayan süni lif əldə etmək olur.

- Süni liflərin **uzanması** onun davamlılığı ilə tərs mütənasibdir.

- **Elastikliyə** görə süni ipəklər, təbii ipəkdən, xüsusən yundan geri qalır; ona görə də süni ipək təbii ipəyə görə asan əzilir. Ən çox viskoz ipəyi, ən az isə asetat ipəyi əzilir.

- Hidratsellüloza lifləri suyun təsiri ilə çox şişirlər. Nəmlik asanlıqla bu liflərin yumşaq strukturuna daxil olub, OH qrupların hidrofiliyi sayəsində, orientirsiz sahələrdə qalırlar. Normal şəraitdə hidratsellüloza liflərinin **nəmliyi** pambığa görə çox olub, 12-13% təşkil edir. İslanmış viskoz lifinin köndələn kəsiyinin eni 42-54%, uzunluğu isə 4% artır. Asetat lifinin OH qruplarının çox hissəsi ($\text{CH}_3\text{-COO-}$) qruplaşması, yəni hidrofob qruplarla

əvəz olunduğu üçün o, su təsiri ilə az şişir. Onun hiqroskopik nəmliyi 6,5%-dir.

- Qatı mineral turşular viskoz və mis-ammonyak liflərini asan dağıdır. Asetat lifi turşu təsirinə nisbətən davamlıdır.

- Süni liflər oksidləşdirici təsiri ilə oksisellülozaya çevrilirlər (NaClO –a 1 saat, 3%-li H_2O_2 –ə 2 saat dözürlər).

- Hidratsellüloza lifləri üzvi həlledicilərdə həll olurlar, asetat ipəyi isə asetonda asan həll olur.

- Hidratsellüloza lifləri mikroorqanizmlərin təsiri ilə dağılır, asetat ipəyi isə nisbətən davamlıdır.

- Hidratsellüloza lifləri asan alışır və tez yanır, yüngül ağ külə çevrilib, yandırılmış kağız qoxusu verir. Asetat ipəyi isə yavaş yanır və əriyir, bişmiş topalaşmış kürəvari kütləyə çevrilir və spesifik qoxu verir.

- Süni ipəklərin növünün təyin olunması mikroskopik tədqiqilə (lifin köndələn kəsiyinin) yanaşı, onların xüsusi boyalarla hansı rəngə boyanması ilə aparılır. Məsələn, «rodamin B» və «pryamoy çistoqoluboy» boyalarının qarışığı (hərəsindən 1 q/l) viskoz lifini, ipəyini çəhrayı, mis-ammonyak ipəyini isə – abı fiolet rənginə boyayır. Pikrokarmin reaktivi isə təbii və asetat ipəyini Sarı limon rənginə, viskozu – açıq çəhrayı, mis-ammonyak ipəyini isə tünd çəhrayı rəngə boyayır (Pikrokarmin – pikrin və karmin turşularının ammonium duzudur).

I.3. SÜNİ XƏZDƏN OLAN MALLARIN TƏSNİFATI VƏ ÇEŞİDİ

Bütün süni xəz geyimləri içərisində xüsusi çəkisinə görə qadın xəz üst geyimləri xüsusi yer tutur. Qadın süni xəz üst geyimləri həm istehsal xarakterinə və həm də istifadə olunan süni xəz dəri yarımfabrikatlarının növlərinə görə çox müxtəlifdir. Odur ki, son illər süni xəz üst geyimlərinin çeşidinin və keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması üçün yeni növ materiallardan istifadə edilir.

Ticarətə daxil olan süni xəz üst geyimlərdən əlavə qoyun xəzindən istehsal edilən qoyun kürkü məmulatlarının da xüsusi əhəmiyyəti vardır. Bunların bəzilərinin xarakteristikasını verməyə çalışdıq.

Buraxılış işinin təcrübəvi hissəsinin işlədilməsi zamanı nəzərə aldıq ki, əvvəlcə respublikamızın istehlak bazarına daxil olan süni xəz üst geyimlərinin bir neçə növlərinin xarakteristikasını verək. Belə bir faktı qeyd etmək olar ki, ümumiyyətlə əvvəlki illərdən fərqli olaraq son 5-6 il ərzində xəz mallarının satışı sahəsində də xeyli inkişaf olmuşdur. Belə ki, şəhərimizin mağazalarda xarici ölkələrdən, xüsusilə Türkiyə, Çin respublikasından və Rusiyadan çoxlu miqdarda süni xəz geyimləri realizə olunur. Bütün bu məlumatlardan belə qənaətə gəldik ki, bunları müəyyən əlamətlərinə görə qruplaşdırıb xarakterizə etmək daha məqsədəuyğundur.

Bütün süni xəz geyimləri sırasına mantoları, paltoları, yarımfabrikatları və jaketləri aid etmək olar.

Süni xəz üst geyimləri içərisində mantolar ən qədim geyim növlərindən birisi olsa da hazırda bu növ geyimlərə tələbat az olduğundan demək olar ki, mantolar çox cüzi miqdarda istehsal olunur.

Ticarətdə daha çox rast gəlinən qadın süni üst geyimlərdən paltoları xüsusi olaraq qeyd etmək olar. Bakı şəhərin ticarət yarmarkaları və

univermaqlarında bunların çox müxtəlif növlərinə rast gəldik. Bunlar ən çox İtaliyadan, Yunanıstandan, Dubaydan, Rusiyadan və Türkiyə respublikasından və s. ölkələrdən gətirilir. Qadın süni xəz paltoları mantolardan qısa olmaqla konstruksiya və formasına görə də fərqlənir. Paltoların uzunluğu 106-122 sm-ə bərabərdir. Qadın paltoları formasına görə düz biçimli, bədənə yapışan, iki yaxalı və bir yaxalı istehsal edilir. Süni xəz paltoları əksəriyyətcə toqqasız, ətəyi genişləndirilmiş və yaxud da düymələnən fasonda da ola bilər. Qadın süni xəz paltolarının boyunluğunun forması da müxtəlifdir. Bəzilərinin arxası qatlanan geniş sahəli, bəzilərininki ideal formalı, bəzilərininki isə boyun altından düymələnən fasonlarda istehsal olunur. Bunların iki yan cibləri var, bəzilərininki qolunun ağzında geriye qatlanan muftası da vardır. Rənginə görə qadın süni xəz paltoları çox müxtəlifdir. Bunların bəziləri yolka fasonlu istehsal edilir. Qadın süni xəz paltoları istehsalında istifadə edilən xəz-dəri yarımfabrikatları qırılmış tük təbəqəli, epilləşdirilmiş və təbii tük təbəqəsində ola bilər.

Ticarətə daxil olan qadın süni xəz paltoları 44, 46, 48, 50, 52, 54, 56, 58 və 60 ölçülərdə istehsal olunur. Paltolar konstruksiya əlamətlərinə görə müxtəlif detallardan, o cümlədən kürəkdən, boyunluqdan və 2 qollardan ibarətdir. Paltonun bədən hissəsi də sağ və sol yarımkürək hissədən ibarətdir. Bədənin aşağı hissəsi ətek adlanır. Paltonun qolları da 2 yarım hissədən üst və alt hissədən ibarət olmaqla onun üst hissəsi paltonun qol yeri oyması və çiyinini əhatə edir. Qadın süni xəz paltolarına sərf olunan yarımfabrikatlarının sayı çox müxtəlif olur.

Süni xəz paltoları da çox müxtəlif olmaqla paltolardan uzunluğunun nisbətən qısa olmasına görə fərqlənir. Bunların uzunluğu 80-95 sm, qolları isə 55-67 sm-ə çata bilər. Fasonlarına görə paltolardan seçilir. İstehsalı üçün süni xəz paltolarında işlədilən müxtəlif növ süni liflərdən istifadə edilir. Bunlardan hazırda satışa daxil olanlarından şimal tülkü, samur, qunduz, yenot və qaragül cinsli qoyun xəzindən tikilənləri göstərə bilərik. Xəz yarımaltoları ölçülərinə görə 44-60 ölçülərdə I, II, III, IV, və V boylarda istehsal olunur.

Süni xəz jaketləri də bədənə kip və yarımkip yapışan, idman və düz formalı istehsal edilir. Jaketlərin uzunluğu 67-75 sm və qollarının uzunluğu isə 55-67 sm-ə bərabərdir.

Xəz jaketləri də 44-56 ölçülərdə I-II boylarda istehsal edilir. Bu da müxtəlif saylı detallardan ibarətdir.

Palto, yarımpalto və süni xəz jaketləri istehsalında iri ölçülü xəz dərilərindən istifadə edilirsə, onun da astar qatına parça materialı tikilir, kənarlarına isə haşiyə və qaytan qoyulur.

Məmulat istehsalında dəriləri elə seçilir ki, onların keyfiyyəti eyni olsun. Boyunluğu, yaxalığı, manjeti ola bilər ki, təsdiq olunan modelə müvafiq olaraq başqa yarımfabrikatlardan hazırlana bilsin.

Son vaxtlar ticarətə I boyda istehsal olunan qadın süni xəz paltolarına da rast gəlinir ki, bunların uzunluğu 102 sm-ə bərabərdir. Sonrakı hər bir ölçüdə onun boynunun uzunluğu 3 sm və qolunun uzunluğu isə 2 sm artırılır. Yarımaltolar paltolardan qısa olmaqla I boyunun uzunluğu 80 sm-dir. Sonrakı hər boy üzrə uzunluq 2,5 sm və qollarında isə 2 sm artırılma edilir. Qeyd etmək lazımdır ki, qadın xəz üst geyimlərinin uzunluğu, habelə boyundakı dəyişikliklər həmişə dəyişkəndir. Bu ilk növbədə modanın yeniləşməsi, konstruksiyasının dəyişdirilməsi, habelə modelləşmə xüsusiyyətləri hesabınadır. Qadın xəz paltoları, yarımaltoları və jaketləri təsdiq edilmiş şkalaya uyğun olaraq ölçü və boylarına görə müəyyən nisbətən istehsal edilir. Hər bir palto, yarımpalto və jaketlər üçün fasonlarından asılı olaraq xüsusi texniki təsvirlər hazırlanır ki, buna uyğun olaraq məmulatın detallarının əsas ölçülərini təyin etmək mümkündür.

I.4. SÜNİ XƏZDƏN OLAN MALLARIN KEYFİYYƏTİNƏ VERİLƏN TƏLƏBLƏR VƏ İSTEHLAK XASSƏLƏRİ

Hər bir növ geyim əşyası ilk növbədə insan bədəninin onu əhatə edən xarici təsirlərdən qoruyur, orqanizmin normal fəaliyyət göstərməsi üçün lazım olan temperatur şəraitini yaratmaqla insanların maddi tələbatını ödəyir.

İstehlak şəraitindən asılı olaraq süni xəzdən olan üst məmulatlar müxtəlif funksiyaları yerinə yetirir ki, bu funksiyalarda cəmiyyətin inkişafı ilə əlaqədar olaraq dəyişilir.

Süni xəz üst məmulatlarına qarşı bir neçə ümumi tələblər qoyulur:

- onlar müasir fasona uyğun olmalı,
- boyağı möhkəm, sürtünməyə davamlı olmalı,
- təmizlənən zaman tük təbəqəsi tökülməməli,
- yaxşı forma saxlama qabiliyyətli,
- geyilmə zamanı rahat,
- fiziki-mexaniki təsirlərə davamlı,
- xarici görkəmcə gözəl, nöqsansız olmalı,
- insan fiqurasına düzgün və yaxşı oturmalıdır.

Məmulatın forması, rəngi, bəzəyi, tük qatının fakturası bir-birinə uyğun gəlməlidir. Məmulatda elementlərin kompozisiyası harmonik olmalı, müasir modanın tələblərinə cavab verməlidir.

Süni xəz məmulatlarına qoyulan bu tələbləri ergonomik, estetik və xidmət müddətini xarakterizə edən istismar tələblərinə bölmək lazımdır.

Ümumiyyətlə, süni xəz üst geyimlərinin bir-biri ilə sıx bağlıdır. Bu tələblərin hər biri öz növbəsində hazır məmulatın keyfiyyətinin ümumi qiymətləndirilməsində öz təsirini göstərir. Məsələn, yaxşı gigiyenik xassəyə malik və öz təyinatına tam uyğun olan, lakin estetik cəhətdən gözəl

olmayan hər hansı bir xəz məmulatı heç vaxt yüksək keyfiyyətlə qiymətləndirilə bilməz.

Süni xəz məmulatlarının keyfiyyətinə verilən tələblərin əhəmiyyətini nəzərə alaraq, onların hər birinə aşağıda qısaca da olsa, xarakteristika verməyi məqsəduyğun sayırıq.

Erqonomik tələblər: Süni xəz geyimlərinə qoyulan erqonomik tələblər istehlakçının antropometrik, fizioloji və psixoloji xüsusiyyətləri ilə bağlıdır və onun “İnsan-məmulat-ətraf mühit” sistemində fəaliyyətinin effektivliyini təyin edir. Bura fizioloji, gigiyenik, antropometrik və başqa tələblər aid edilir.

Məmulatlarının fizioloji tələbləri insanın fizioloji xüsusiyyətləri ilə uyğunluğu müəyyən edir. İnsan orqanizminin yaşamasının əsasını maddələr mübadiləsi təşkil edir ki, bu prosesdə də orqanizm qida maddələri və oksigen alır, müəyyən enerji sərf edir, ətraf mühitə artıq isti, rütubət və başqa məhsulları ötürür. İnsan orqanizminin həyat fəaliyyəti üçün lazım olan temperatur intervalı çox deyil, orqanizmin fəaliyyət göstərməsi üçün normal şərait odur ki, daxili temperatur bədəni 37°S səviyyəsində saxlaya bilsin. Paltarların köməyi ilə bədənin temperaturunu normal saxlamaqla orqanizmdə maddələr mübadiləsi eyni sürətlə gedir və müxtəlif təbii şəraitdə aktiv fəaliyyəti təmin olunur.

Süni xəz məmulatlarına qoyulan gigiyenik tələblər sağlamlığın qorunmasını təmin edən şərait yaratmağa yönəldilmişdir.

Fizioloji və gigiyenik tələblər nöqtəyi-nəzərindən süni xəz üst geyimləri iki funksiyanı yerinə yetirir:

Bədəni ətraf mühitin zərərli amillərindən: aşağı və yüksək temperatur, artıq günəş radiasiyaları, külək, atmosfer yağıntıları – duman, yağış, qar və mexaniki təsirlərdən və s. kimi təsirdən qoruyur.

Orqanizmin formal həyat fəaliyyəti üçün lazım olan şəraiti yaradır: bədənin temperaturunu sabit saxlayır, soyuqdan mühafizə edir, mübadilə

məhsullarını – buxar, sular, karbon qazını və s. kənar edir, toz, çirk, mikroorqanizmlərin dəriyə düşməsinin qarşısını alır.

Antropometrik tələblər – məmulatların insanın bədən quruluşuna uyğunluğunu təyin edir. Məmulat forma və ölçü cəhətdən bədənə uyğun gəlməli, hərəkətə maneçilik törətməməli, orqanizmin həyat fəaliyyətini, əsas funksiyalarını pozmamalı, istifadə zamanı rahat olmalı, yüngül olmalıdır.

Estetik tələblər. İnsanın xarici görkəminin müəyyən qaydada tərtib edilməsində əsas vəzifəni geyim məmulatları yerinə yetirir. Buna görə də geyimin bədi cəhətdən tərtib edilməsi çox vacib və bəzən də birinci dərəcəli tələb sayılır. Bildiyimiz kimi geyim nəinki özü-özlüyündə qabiliyyətinə malik olmalıdır. O növ geyim məmulatları yüksək estetik tələblərə uyğun gələ bilər ki, onun modası müasir gözəllik qanunauyğunluqlarına və tamaşaçı baxışına cavab verə bilsin. Belə halda həmin məmulat insanlarda estetik hisslərin oyanmasına və istehlakçıda estetik zövqün ödənilməsinə səbəb ola bilər.

İnsanda qəşənglik, o cümlədən geyimlərin gözəlliyi haqqındakı fikirləri hər şeydən əvvəl mədəniyyətin və istehsalatın səviyyəsi ilə sıx surətdə bağlıdır. Hər bir cəmiyyətin gözəllik haqqında estetik idealları onun istifadəsinin rahatlığı, gözəl tərtib edilməsinin əmək və məişətə uyğun gəlməsi, həm də müasir insanın xarici görünüşünə nə səviyyədə cavab verməsidir. Belə növ estetik ideala ümumi avropa biçimli geyim məmulatları uyğun gəlir. Çünki onlar gözəldir, funksional tələblərə cavab verəndir və onların forması maksimum dərəcədə insan qamətinin formasına yaxınlaşır. Avropa geyim biçiminin tətbiqi zamanı milli geyimlərin elementləri, daha çox tətbiq edilir. Milli kostyumlar özlərinin yararlılıq və estetik xassələrini özündə daha yaxşı əks etdirə bilər.

Baxmayaraq ki, estetik ideal uzun müddət geyimlərdə davam edir, lakin bizim dövrümüzdə geyimlərin forması tez-tez dəyişir, onların ayrı-ayrı xarici əlamətləri isə daha tez yeniləşir.

Süni xəz geyimlərinin estetik tələblərinə təsir edən ən vacib amillərdən birisi moda və üslubdur. Üslub dedikdə müəyyən dövrün incəsənəti üçün səciyyəvi olan obrazlı sistemin ümumiliyi, bədii ifadə vasitələri başa düşülür və bədii üslub tarixən yaranır.

Onun meydana gəlməsi və dəyişməsi bir neçə amillərdən, o cümlədən həmin dövrdə hökmran olan ictimai-iqtisadi münasibətlərdən, dünyabaxışı və estetik idealdan çox asılıdır. Üslublar tarixi şəraitin qanunauyğun surətdə dəyişməsi ilə əlaqədar olaraq biri digərini asanlıqla əvəz edə bilir. Hər bir tarixi dövrün üslub xüsusiyyətləri elə əyani sürətdə ifadə olunmuşdur ki, bunun əlamətlərinə görə o geyimin və yaxud digər növ əşyaların hansı üslubda icra olunduğunu təyin etmək mümkündür.

Hər hansı bir üslub çərçivəsi daxilində xəz geyiminin formasında müəyyən dəyişikliklərin edilməsi modaya aiddir. Moda dedikdə müəyyən ictimai mühitdə bu və ya digər zövqlərin geyimdə ağılıq etməsi başa düşülür. Moda orijinallıqdan, qeyri-adi görünmək və yaxud fərdi zövqü ifadə edən bir şey yaratmaq cəhdindən başlanır. İnsanın zövqlə və moda ilə geyinmək arzusu tamamilə təbiidir. Moda öz kostyumuna, şəxsi zövq payı gətirilməsinə maneçilik törətmir. Burada çoxlu variantlar mövcuddur və zövqlər nə qədər müxtəlif olsa, rəngarəng olsa bir o qədər yaxşıdır. Lakin şablondan, standartdan, modanın pis cəhətindən, yalnız zahiri əda, əcaiblik vasitəsilə ətraf mühitdən seçilmək, fərqlənmək cəhətindən kənar olmaq lazımdır.

Modanın daim dəyişməsində yeninin və daha yaxşının yaradıcı surətdə axtarışı əks olunur. Modanın səbəbi və onun zəruriliyi də elə məhz bundan ibarətdir. Məsələn, bizim zəmanəmiz geyim siluetinin seçilməsində daha çox tələbkardır. Geyimdə, məsələn, pambıqdan düzəldilən qoyma çiyinlər kimi saxta konstruksiyalar aradan qalxmış, mürəkkəb fasonlar sıxlaşdırılmış, adi kostyumda üstədən qoyulan yüngül detalların sayı azaldılmışdır. Bununla bərabər geyim daha sadə və daha lakonik olmuşdur. Lakin ansamblın mədəniyyəti mürəkkəbləşmiş, rəng hissi yüksəlmiş, paltar modellərinin çeşidləri

genişləndirilmişdir. Burada incəsənət ən başlıca cahata-insan bədənindəki cizgilərin daha yaxşı aşkara çıxarılmasına yönəldilmişdir. əgər dəyişiklik, məqsədəuyğunluq, gözəllik və milli ənənələrin nəzərə alınması yolu ilə baş verərsə, onda moda yaxşı zövqün həyata keçiricisi ola bilər, uzun müddət və hətta həmişəlik möhkəmlənib qalar. Əks təqdirdə moda tez və asanlıqla aradan çıxıb bilər.

Üslub ictimai həyatın sosioloji və iqtisadi xüsusiyyətlərini əks etdirir. Bununla bərabər üslub mövcud ictimaiyyətin mədəniyyətini, xalqın bu və ya digər dövrdəki inkişafının adət və ənənələrini də özündə cəmləşdirir. Məsələn, qədim yunan və roma geyimlərinin silueti ibadət xana (kilsə) və muzdur işçilərinin geyim siluetlərini bənzədirdi. Bu geyimlərin xarakterik xüsusiyyətləri onların sadəliyi, şaquli cizgili olması və formasının dəqiqliyindən ibarətdir. Belə növ geyimlər insan fiqurunun güclü olmasının, qaddü-qamətli olmasını, çevikliyi ifadə edirdi. Feodalizm dövründə geyimlərdə iti uclu yüksək şlyapalar, hündür saç qoyma forması, uzun forma, iti uclu ayaqqabı formaları meydana çıxmışdır. XVII-XVIII əsrlərdə barokko və rokko üslubları ağılıq etdiyi zaman geyimlərdə qırçınlar, bantlar, büzmələr mövcud olmuşdur.

Modanın dəyişməsinə müxtəlif amillərin təsiri vardır. Buraya ilk anda istehsalına sərf edilən materialların dəyəri və əlverişliliyi aiddir. Bununla bərabər bu və ya digər xəz geyiminin formasının genişlənməsinə ideoloji amillərdən böyük təsiri vardır. Tək-tək, ayrı-ayrı qrup adamların və bütöv xalqın baxışları müxtəlif ölkələrdə olan modaların populyar olmasını aydınlaşdırır. Xarici ölkə xalqlarının digər xalqlara olan münasibəti həmin xalqın milli kostyum elementlərinin xaricdə daha çox istifadə edilməsinə gətirib çıxara bilər.

Süni xəz geyimlərinin modalarının dəyişməsində insanların psixoloji amillərinin də rolu vardır. İnsan bahalanmaya, orijinallığa və yeniliyə doğru sövq etməyə daha çox həssas olur. Gözəl bir geyimi görəndə hər bir şəxs onu özü üçün olmağa can atır. Bahalanma əvvəlcə cəsarətsiz, sonra isə

daha cəsərlə gedərək bu və ya digər modanın əhali arasında genişlənməsinə şərait yaradır. Moda o zaman təsdiq edilmiş hesab olunur ki, əhalinin əksəriyyət hissəsi ona meyl etmiş olsun. Geyim modasının dəyişməsi üçün əvvəlcə ziddiyyət baş verir, bir formadan digərinə kəskin keçid başlanır, sonra isə orta vəziyyət yaranır, dəyişməni isə başqa bir obyekt mənimsəyir. Məsələn, hündür çiyinli siluətə keçilmiş və sonra isə orta çiyin vəziyyəti müəyyənləşdirilmişdir. Lakin modanın dəyişməsi isə məmulatın ələyinin tərtibatı və uzunluğunun dəyişməsi üzrə baş verir. Sonrakı mərhələdə məmulatın bel nahiyəsi xəttinin dəyişdirilməsi və detallarda dəyişikliklər baş verir. Bununla da bütün xətt cizgiləri dəyişməklə modada yeni inkişaf mərhələsi baş verir.

Süni xəz geyiminin xarici görünüşünün gözəlliyi geyimin forma üzrə gözəlliyi haqqındakı müasir təsəvvürlərə cavab verə bilən yeni modelin yaradılmasından çox asılıdır. Burada rəng çalarlığının və kompozisiya həllinin də böyük rolu vardır.

Siluət dedikdə əşyanın kölgəsinin müstəvi halında bir rəngli əksi (şəkli) başa düşülməlidir. Siluət, məmulatın bel nahiyəsinə yapışma dərəcəsi, çiyinin hündürlüyü və eni, qolunun biçilməsi və ələyinin tərtibatı ilə xarakterizə olunur. Siluət məmulatın bədii cəhətdən tərtibatında ən əsas element sayılmaqla modaya nisbətən daha çox hərəkətdə olur.

Süni xəz geyimlərinin estetik tələb xassələri onların təyinatı və istehlak şəraiti ilə təyin olunur.

II FƏSİL TƏCRÜBİ HİSSƏ

II.1.SÜNİ XƏZDƏN OLAN MALLARIN KEYFİYYƏT GÖSTƏRİCİLƏRİ

Süni xəz üst geyimlərinin istehlak xassələrinin formalaşdırılmasında əsas amillərdən birisi onun istehsalına sərf olunan süni xəz yarımfabrikatlarının quruluşu və xassələrinin həlledici rolu vardır. Bir məqamı da qeyd etmək olar ki, xüsusilə süni xəz geyimləri sadəcə olaraq orqanizmi soyuq şəraitdən qorumaq deyil, eyni zamanda insanı zahirən bəzəmək kimi funksiyanı da yerinə yetirir. Odur ki, bu adları çəkilənlər tələblərin ödənilməsində emal mərhələsindən keçirilmiş süni xəz yarımfabrikatlarının istehsalında istifadə olunan süni liflərin böyük əhəmiyyəti vardır. Hətta yeri düşdükdə süni xəz geyimlərinin modasının dəyişdirilməsi, yeniləşdirilməsi də ilk növbədə yeni növdə və tərtibatda süni xəz yarımfabrikatlarından istifadə edilmə hesabına yaradılır.

Süni xəz geyimləri istehsalında müxtəlif növ süni xəzlərdən istifadə edilir. Bunların xassələri onların istehsalında istifadə olunan süni liflərin quruluşu və xassələri olduğu kimi saxlanılır. Lakin bəzilərində müəyyən dəyişikliklər də edilə bilər. Yəni tük təbəqəsinin boyadılması, hündürlük səviyyəsinin dəyişdirilməsi, parlaqlığın verilməsi, süni qıvrımlığın yaradılması, və s. Kimi proseslər də aparıla bilər. Eyni zamanda nisbətən aşağı keyfiyyət səviyyəsinə malik olan bəzi süni xəz növlərinin qiymətli xəzlərə oxşadılması da xəz üst geyimlərinin estetik tərtibatının formalaşdırılmasında vacib rol oynayır.

Süni xəzin estetik tərtibatında mühüm əhəmiyyət kəsb edən xassələr sırasına tük qatının hündürlüyü tük təbəqəsinin sıxlığı, tük təbəqəsinin upruqluğu, keçəlləşmə qabiliyyəti, tük örtüyünün rəngi, işığa qarşı davamlılığı, tük təbəqəsinin yumşaqlığı kimi xassələr aiddir.

Süni tük qatılığının hündürlüyü. Süni xəzdə tük qatılığının hündürlük göstəricisi ən vacib xassə göstəricilərindən biridir. Çünki süni xəz yarımfabrikatların istilik saxlama xassəsi tük qatılığının hündürlüyü ilə sıx surətdə

bağlıdır. Xəzin hündürlüyü süni xəz yarımfabrikatların keyfiyyətinin qiymətləndirilməsində xüsusi əhəmiyyətə malik olmaqla, həm də onun istifadə xarakterinə də əsaslı təsir göstərir. Aparılan təcrübələr göstərir ki, hər bir süni xəz yarımfabrikatlarının özünəməxsus tük qatılıq hündürlük göstəricisi vardır. Bu isə öz növbəsində kryajdan, sortlardan və dərinin topoqrafik sahəsindən asılı olaraq dəyişə bilər. Müxtəlif növ süni xəzlərin tük qatının hündürlüyü 10-120 mm-ə qədər çata bilər.

Tük qatının sıxlığı. Süni xəzin sıxlığı onun sortunun və keyfiyyətini təyin edən xassə göstəricilərindən birisi sayılır. Eyni zamanda xəzin sıxlığı onu istilik saxlamasını və geyilməyə qarşı davamlılığına həlledici təsir göstərir. Təcrübələr göstərir ki, süni xəz nə qədər sıx olarsa, o yaxşı istilik saxlayır və geyilən zaman dağılmanın təsirinə daha dözümlü olur.

Süni xəzin sıxlığını vahid sahəyə düşən tükün miqdarına görə təyin edilir. Bu baxımdan xəzin növlərindən asılı olaraq hər 1m^2 -ə 2 mindən 30 və bəzən də 50 min ədədə çata bilər. Xəzin sahəsindən asılı olaraq onun sıxlığı deyil.

İstehsal prosesində və boyadılma zamanı tük qatının sıxlığında dəyişmə halları baş verə bilər. Ola bilsin ki, gön qatının qısalması halları baş versin, uzanmaya məruz qalmış olan, yaxud da etilləşdirmə zamanı bəzi tük növləri qoparılır atıla bilər, döyülmə və qırılma nəticəsində tüklərin qopub düşməsi halları da ola bilər. Nəticədə süni xəzin tük qatında seyrəkləşmə hiss edilirdi.

Tük qatının sıxlığını ölçmək üçün müxtəlif cihazlar vardır. V.A.Pçelin və Q.A.Şmelova tərəfindən RT-3 markalı radio-metrli cihaz ixtira edilmişdir. Cihazına iş prinsipi tük təbəqəsindən keçən radioaktiv şüalanmanın səviyyəsinə əsaslanmışdır. Bu cihazla süni xəzin sıxlığını çox dəyişməklə 1-2 dəqiqə ərzində ölçüb qiymətləndirmək olar.

B.F.Serevişinov və Ş.K.Qantsov tərəfindən də başqa bir cihaz ixtira edilmişdir ki, bu cihazla süni xəz qatının qalınlığında ölçüb onun

sıxlığı haqqında məlumat söyləmək olar. Buna isə aerodinamik xov ölçən cihaz deyilir.

Tükün yoğunluğu. Tükün yoğunluğunu onun kənarlarının ən geniş yerindən ölçürlər. Tükün yoğunluğu süni xəzin digər xassələri ilə əlaqədar olur, yəni onun yumşaqlığı, sürtünməyə davamlılığı, istilik saxlama xassəsi və s. Tükün yoğunluq göstəricilərindən əsaslı sürətdə asılıdır. Təcrübə göstərir ki, tükün yoğunluğu ilin fəsillərindən, heyvanın yaşı və cinsindən, habelə digər amillərdən çox asılıdır. Tədqiqatlar göstərir ki, istiqamətləndirici üst tüklərinin yoğunluğu 40 mkm-dən 150 mkm-dək çata bilər, lakin tiftik tüklərinin ki isə 10 mkm-dən 40 mkm-dək ola bilər. Bununla belə bir növ xəz-dəridə topoqrafik sahədən asılı olaraq tükün yoğunluğunda hiss olunan səviyyədə fərqlənmə ola bilər.

Tükün həcmi çəkisindən asılı olaraq onun dartılması zamanı davamlılığı da dəyişilə bilər. Beləliklə, həcmi çəkisi nə qədər çox olarsa, onun davamlılığı çox olur və geyilərkən dağılmaya qarşı dözümlülüyü də çox olur.

Tük örtüyünün əzilməsi. Tük örtüyünün əzilməsi dedikdə xarici qüvvənin təsiri nəticəsində onun qalınlığının azalması kimi başa düşülməlidir. əzilmə tükün yerləşməsi sıxlığından, uzunluğundan, yoğunluğu və upruqluğundan çox asılıdır.

Tük örtüyünün upruqluğu. Tük qatının upruqluğu dedikdə onun xarici qüvvə ilə təsir edib yükü götürdükdə özünün əvvəllərinin tük qatı üçün vacib xassə olmaqla onun keçəlləşməsi haqqında müəyyən fikir söyləməyə imkan verir. Upruqluq çox olduqda tük qatının keçəlləşməsi imkanı az olur.

Tük qatının rəngi. Xəzin keyfiyyətinin təyin olunmasında tük qatının rəngi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Rənginə görə süni xəzlər qara, qəhvəyi, sarı, ağ, qonur olur.

Təcrübədə tük qatının yumşaqlığı orqanoleptik yolla təyin edilə bilər. Bu baxımdan standart üzrə xəzin yumşaqlığını xüsusi ilə də oxşar, yumşaq, az

yumşaq, kobuda oxşar və kobud tük təbəqəsinə ayırırlar. Tükün yumşaqlığını daha dəqiq aşağıdakı düsturla hesablayırlar:

$$K_M = \frac{T}{D}$$

burada, T-tükün yoğunluğudur, mikronla, D-tükün uzunluq ölçüsüdür mm-lə.

Hazır süni xəz mallarının xassələri. Hazır süni xəz malları demək olar ki, yararlı istehlak xassələrinə malik olmalıdır. Bu xassələrin cəmini istilik saxlama, geyilməyə qarşı davamlılıq, çəki xassələri kimi nəzərdən keçirilməlidir. B u göstərilən xassələr hazır məmulatın istehlak xassələrinin formalaşmasının əsasını təşkil edir.

Süni xəzin istilik saxlama xassəsi. Süni xəz malları ən yüksək istilik saxlama xassəsinə malik olan məmulatlar sırasına daxildir.

II.2. Süni xəz mallarının keyfiyyət səviyyəsinin qiymətləndirilməsi metodları

Əhalinin istehlak mallarına olan tələbatının ödənilməsində ən əsas amillərdən birisi sayılan amillərdən birisi texniki şərtinin yüksəldilməsi ilə əlaqədar məmulatların estetik keyfiyyətinin durmadan yaxşılaşdırılmasıdır. Xüsusilə son dövrlərdə geyim-ayaqqabı mallarının estetik tərtibatının daha da təkmilləşdirilməsi dizaynerlərin qarşısında duran vacib problemlərdəndir. Həyati təcrübələr göstərir ki, istehlak prosesində malların estetik tərtibatının nəzərə alınmaması hətta özünün mexaniki iqtisadi səviyyəsi yüksək olsa belə bu məmulatlara əhali tələbatı olmayacaqdır. Bu deyilənlər öz növbəsində buraxılan məmulatların estetik tərtibatının yaxşılaşdırılması üçün əsas vasitələrdən birisidir ki, bunların da içərisində professional və qüvvədə olan metodlarla geyim əşyalarının estetik xassələrinin həm istehsal və həm də istehlak prosesində təhlili və qiymətləndirilməsi xüsusi yer tutur.

Gözəllik – xüsusi xassədir, o ya məmulatlara, əşya və hadisələrə, yaxud da təbii hadisələrə məxsusdur. Odur ki, gözəllik, onu dərk etmək, ondan zövq almaq hər bir şüurlu insana xas olan bir mənəvi tələbatdır. O insanlara sevinc, gözəl əşyalardan istifadə etməklə, təbiətin gözəlliyini dərk etməklə ödəməyə çalışırlar. Məişət əşyalarını və əl əmək alətlərini gözəl etmək, rahat düzəltmək insanın yaradıcılıq qabiliyyətinin ilkin addımlarından birisi olmuşdur ki, bunun da bir neçə min illiklər tarixi vardır. Dəqiq desək, yaradıcı insan özündə bütün fəaliyyətinin gözəllik qanunuyğunlaqları əsasında qurur. İnsanın gözəllik qanunuyğunlaqları əsasında yaradıcılıq fəaliyyətinin ətraf mühitlə əlaqəyə girərkən ictimai tələbatının ödənilməsi qayğısına qalması ilə meydana çıxır. Gözəllik birinci növbədə əşyanın məqsədəuyğunluğu ilə sıx surətdə bağlıdır və məmulat keyfiyyətcə qiymətləndirilərkən bu problemlərə çox ciddi fikir verilir. Son vaxtlar malların bədii – estetik xassələrinin qiymətləndirilməsi mütəxəssisləri daha çox maraqlandıрмаğa başlamışdır.

Çünkü əşyanı yaradan sənətkarlar tədricən ölü materiallarda canlı bir obrazın yaradılmasına sövq etmiş, onları adamların nəinki yararlılıq tələbatını ödəməyə, eyni zamanda estetik tələbatlarının da ödənilməsinə məcbur etmişlər.

Məmulatların gözəlliyi onun məqsədəuyğunluğunun dərk edilməsi ilə sıx surətdə bağlıdır. Gözəl məmulatlarda estetiklik ilk məqamda məmulatın formasının material tərkibinə və ya quruluşuna uyğun gəlməsi və insan həyatında faydalılığı kimi özünü biruzə verir. Ona görə də sənaye mallarının estetik xassələrini 2 istiqamətdə nəzərdən keçirməyi, yəni məzmunlu və formal estetik xassəli kimi təhlil etməyi məsləhət görürlər. Belə ki, gözəllik qanunauyğunluğu baxımından estetik məzmunluluq nöqtəyi nəzərdən təhlil edərkən məmulatın harmonik formasının onun təyinatına, funksiyası və konstruksiyasına tam uyğun gəlməsinə ciddi fikir verilməlidir. Deməli, məmulatın istehsalına sərf edilən materialın onun formasının estetikliyinə uyğun gəlməsinə elementar bir amil kimi baxmaq olmaz. əgər məmulatın forması kor-koranə onun texniki funksiyasına uyğunlaşarsa bu o demək deyildir ki, onun estetik xarakteristikası doğru və realdır. Bu baxımdan da müxtəlif növ məmulatların estetik keyfiyyətinə qarşı müxtəlif tələblər qoyulur. Əgər layihələr tərəfindən yaradılmış və sənaye yolu ilə istehsal edilmiş vacib əhəmiyyətə malik olmaqla ümumi keyfiyyət səviyyəsi içərisində daha dərin əlaqəyə malikdir. Odur ki, təcrübədə elə növ malların estetik üstünlükləri qiymətləndirilir ki, onların texniki-iqtisadi səviyyəsi daha yüksək olur və bunlar keyfiyyət attestasiyasından keçirilir. Lakin bununla yanaşı bilmək lazımdır ki, məmulatın estetik səviyyəsi qanunauyğun və ciddi xarakter də mövcuddur. Bunu bir daha bədii layihələndirmə təcrübəsində qazanılmış müvəffəqiyyətlər də təsdiq edir.

Beləliklə, məmulatın formasını təhlil edərkən onu nəinki estetik etalona uyğun gələn maddi cəhətdən təmsil olunmasını, eyni zamanda o məmulatın formasında faktiki ictimai faydalılığın əks etdirilməsi dərəcəsini də təyin etmək

olar. Buradan göründüyü kimi müasir dünya ölkələrində fəaliyyət göstərən dizaynerlərin əsas devizi malların estetik xassələrinin insanların həqiqi tələbatı ilə üzvi surətdə əlaqələndirilməsi prosesindən ibarətdir.

Hazırda geyim mallarının, o cümlədən qadın xəz üst geyimlərinin istehlak xassələrinin qiymətləndirilməsində ekspert üsulundan istifadə edilmənin böyük üstünlükləri vardır. Belə ki, estetik xassələrin ekspert üsulu vasitəsilə təhlil zamanı məmulatın estetik dəyərliliyini müəyyənləşdirmək mümkündür. Buna görə də bu növ qiymətləndirmə üsuluna bədii-konstruksiya ekspertizası kimi də baxmaq olar. Yəni bu zaman malların estetikliyini həm keyfiyyətə və həm də kəmiyyətə (balla) qiymətləndirmək mümkündür. Çünki, malların estetik xassələri birbaşa ekspertizanın əsas obyektə sayılır. Lakin təcrübə ərəfəsində bu xassə ikili xarakterə malik olur. Birincisi, keyfiyyətin kompleks qiymətləndirilməsində digər üçün xassələrlə eyni sırada durur. Belə təhlil nəinki malların estetiklik dərəcəsinin təyin edilməsinə, eyni zamanda bu qrup xassələr içərisində estetik funksiyasının yerini təyin etməyə də imkan verir. İkincisi isə bütövlükdə malların keyfiyyət səviyyəsinin qiymətləndirilməsində estetik xassələr ümumiləşdirici xarakteristikaya malikdir. Burada dolayısı da olsa məmulatın üstünlüyü və çatışmamazlıqları ayırd edilə bilər. Buna görə də estetik xassələrin ekspertizası ümumiləşdirici xarakterə malikdir. Belə ki, ekspertizanın nəticəsində tədqiq olunan malların keyfiyyət səviyyəsi öz əksini tapa bilər.

Təklif olunan etalon cərgəsinin düzülüş qaydası məmulatların estetik xassələrinin təyin edilməsinə optimal şərait yaratmaqla qiymətləndirmənin kələkcələrinin sərənlənməsinin qarşısını almaqla əyani olaraq qiymətləndirmə kriteriyasının razılaşıdırılmasına kömək edir. Bu həm də ekspertlər tərəfindən qiymətləndirmə üçün bir mənalı qaydad bal şkalasından istifadəni təsdiqləyir. Təklif olunan etalon cərgəsi əyani surətdə ekspertlərə imkan verir ki, tədqiq olunan məmulatların estetik tərtibatının birisinin digərisindən fərqləndirilməsi aşkar edilsin.

Deməli, analoji məmulat haqqında, onların faydalılıq və estetik dəyərliliyi barədə məlumat almaq, digər tərəfdən isə onların yararlı xassələri, kompozisiyasını qiymətləndirməklə etalon nümunələri içərisində təhlil edilən məmulatların yerini də müəyyən etmək olar.

Malların estetik keyfiyyətinin qiymətləndirilməsində ölçüsüz şəraiti bal qiymətinin 0-dan 4-ə qədər qiymət alması etalon cərgəsinə tam uyğun gəlir.

Beləliklə, ilk anda tədqiq olunan geyim malları içərisində qadın xəz geyimlərinin yenilik səviyyəsini təyin etməyə və bunun üçün müvafiq qaydalardan istifadə etməyə çalışmışıq. Yəni malların yenilik dərəcəsini isə biz istehlak xassələrinin kəmiyyət və keyfiyyətə dəyişilməsinə görə xarakterizə etmişik. Bu baxımdan əvvəllər aparılan tədqiqat işlərinin nəticəsindən istifadə edərək belə bir fikrə gəlmişik ki, əgər məmulatın yeniləşməsi səviyyəsi o qədər də gözə çarpmırsa bu az yenilik səviyyəsinə (20%-ə qədər), yeni növ mal kimi hesab edilsə nisbətən yeni (21-70%) və 71-100% yeniləşmə səviyyəsinə cavab verirsə keyfiyyətə tamamilə yeniləşdirilmiş məmulat sayılır.

Bütün bunları nəzərə alaraq malların estetik xassələrinin bal sistemi ilə qiymətləndirilməsi prosesini bir neçə mərhələlərə bölmək olar:

Birinci mərhələ - təhlil olunan məmulatın hissələr vasitəsilə qavranılıb dərk edilməsi sayılır. Təcrübi olaraq məmulatın bu cür dərk edilməsi xalis xarici quruluşun formal olaraq təsbit edilməsi deməkdir. Lakin həyatda belə növ zahiri qiymətləndirmə növü olmur. Deməli, məmulatın dərk edilməsi həmişə onu əhatə edən mühit və hətta əşyanın özü barədə lazımi biliyin əldə olunmasını tələb edir.

İkinci mərhələnin məqsədi məmulatı və onun dəyərliliyi haqqında daha diqqətlə, habelə əlavə informasiyalardan istifadə etməklə lazımi məlumatların əldə edilməsindən ibarətdir. Dəqiq məlumatların əldə edilməsi təhlil olunacaq məmulat – etalonun düzgün seçilməsindən və etalon nümunəsi şkalasının qurulmasından asılıdır.

Üçüncü mərhələ daha mürəkkəb və məsuliyyətli mərhələ sayılır. Bu mərhələ insanın estetik qiymətləndirmə qaydasına hazırlığının səviyyəsini xarakterizə edir. İnsanın təsəvvürlərində ətraf əşya mühitinin təyinatı, yararlılıq və formal xarakteristikası barədə çoxlu miqdarda məlumatlar mövcuddur. Bu isə sözsüz ki, insanın gündəlik həyat fəaliyyətinin nəticəsidir. Lakin məmulatların növlərinə görə qiymətlilik xarakteristikasına görə bölüşməsi adamların beynində qaydalı və ya qaydasız ola bilər ki, bu da sistemli qaydada, yaxud da etalon nümunələrinin təsadüfi olaraq üst-üstə yığılmasını təsvir edə bilər. əgər nümunə sistemi doğrudan da işin mahiyyətini özündə əks etdirirsə, yəni yaxşı nümunə yaxşı yerdə və pis nümunə isə yerdə durursa onda tədqiqatçı məmulat haqqında, onun forması və konstruksiyası barədə lazımi məlumatları düşüncəsində cəmləşdirməklə məmulatın forması üçün lazımi şkalanı seçir. Burada da səhv ola bilər və mənfi nəticəyə gətirib çıxarar. Yəni tədqiqatçının məmulat haqqında tam təsəvvürü olmaz və bu zaman onun seçdiyi qiymətləndirmə cərgəsi məlumdur, lakin hər bir qiymətləndirmə səviyyəsi üçün məmulat forması haqqında dəqiq təsəvvürlər olmasın.

Dördüncü mərhələ - etalon formasına uyğun olaraq məmulatın müqayisə edilib qiymətləndirilməsindən ibarətdir. Bu mərhələ tədqiq olunan məmulatların estetik xassələrinin yekun qiymətləndirilməsi mərhələsidir. əgər etalon forması haqqında dəqiq təsəvvürlər varsa onda müqayisə olunma çox asandır və bu zaman tədqiqatçı məmulatı etalon-nümunə cərgəsində düzməklə onun estetik keyfiyyəti barədə yekun nəticəni çıxara bilər.

Təcrübələr göstərir ki, yüksək ictimai faydalılığa və müasirləşdirilmiş formaya malik həqiqi gözəl məmulatlar o qədər də çox deyil. Ümumiyyətlə hər bir istehsal müəssisə çalışır ki, buraxdığı məhsul yeni olsun, xarici tərtibatı gözəl və səmərəli olsun. əfsuslar olsun ki, hələ də ticarət müəssisələrinə estetik dəyərliliyə malik olan geyim məmulatları daxil olmaqdadır. Belə məmulatlar müasir istehlakçıların təsəvvürlərində formalaşmış estetik keyfiyyətə cavab

vermir. Bunun üçün tədqiqatçılar istər-istəmöz malların istehlak baxımından istehlakçıların sorğusunun öyrənilməsinə çalışırlar.

Ümumiyyətlə, xalq istehlakı mallarının estetik üstünlüklərinin formalaşmasında vacib rol oynayan üslub və modanın şərh edilməsi xüsusiyyətlərindən ibarətdir. Üslub bir qayda olaraq malların rahatlığı, faydalılığı, məqsədəuyğunluğu, habelə onların ictimai kriteriyalara uyğun gəlməsi, bir sözlə hər bir növ məmulatın formasının bütöv əşya mühitinə uyğun gəlməsi kimi dərk edilməlidir. Bildiyimiz kimi moda üslubdan fərqli olaraq müvəqqəti formal-bədii vasitənin ümumiliyi sayılmaqla müəyyən dünyagörüşü formalaşdırır. Modanın dəyişilməsi təbii haldır və insanların daimi olaraq yeniliyə can atmasına, məişət əşyalarının keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasına meyl etməsinə sövq edən amillərdən birisidir. Xüsusilə geyim əşyalarının modasının yeniləşdirilməsi onların daha rahat və daha gözəl edilməsinə kömək edən vasitə sayılır. Deməli, insan bütün həyatı boyunca eyni bir geyim növünün istifadə olunmasından zövq ala bilməz. Odur ki, geyim əşyalarının modasının tez-tez dəyişməsi təbii haldır. Odur ki, rahat, gözəl formaya malik olan bütün növ əşyalar insanın məişətinə daha möhkəm daxil olur. Ümumiyyətlə xəz məmulatlarının özünəməxsus modelləşdirilməsi xüsusiyyətləri vardır. Belə ki, xəz üst geyimlərinin modası ancaq geyimdə ya fasonun və yaxud da istifadə olunan yarımfabrikatların növünün dəyişdirilməsi hesabına baş verir. Adətən qadın xəz üst geyimlərinin modası tez dəyişkən olur. Odur ki, indiki halda xəz geyimlərinin modasının dəyişməsinin əsas istiqamətləri sırasına formanın sadəliyi, modaya qoyulan ümumi tələblər, məmulatın təyinatı, istifadə edilən xəz-dəri yarımfabrikatlarının geyimin ümumi qiymətinə uyğunluğu, istehlak xassələrindən asılı olaraq yarımfabrikatların istifadə edilməsi imkanları və s. Aiddir. Bununla yanaşı modelləşdirmə zamanı iri ölçülü detallardan, o cümlədən böyük sahəli boyunluqdan, geniş kəmərlərdən və manjetlərdən imtina edilməsi də çox əhəmiyyətlidir. Hazırlanmış geyim modeli gözəl, yığcam, geyilmə zamanı tam rahatlığı təmin etməlidir. Geyim istehsalında yarımfabrikatlar

seçilərkən onların geyilməyə qarşı davamlılığı, istilik saxlama xassəsi, tük qatının sıxlığı və gurluğu, digər amillər əsas kimi qəbul edilir. Bu baxımdan da xəz üst geyimlərinin estetik xassələrinin qiymətləndirilməsində bu göstərilən əsas əlamətlər mütləq nəzərə alınır.

II.3. Süni xəz mallarının kəmiyyət və keyfiyyət ekspertizası

İlkin məlumatlarla tanış olduqdan sonra biz süni xəz mallarının istehlak xassələrinin qiymətləndirilməsi üçün çalışmışıq ki, etalon-nümunə cərgəsindən istifadə edək və keyfiyyəti təhlil olunan məmulatlara həmin etalon-nümunələri ilə müqayisə edib onun xüsusilə estetik xassələrinə qiymət verək. Bunun üçün əvvəlcə etalon hesab olunan məmulatın faydalılıq və estetik dəyərliliyi haqqında məlumat almaqla bir tərəfdən onun yararlı xassələrini və kompozisiyasını təhlil etmək, digər tərəfdən isə təhlil olunacaq məmulatların etalon cərgələri sırasında az və ya çox dəqiqliklə də olsa yerini müəyyənləşdirmək olar. Bu cür yer alma məmulatın hansı faydalılıq qiymət səviyyəsinə malik olması, habelə etalon nümunələri ilə fərqləndirilib əyani surətdə tamaşaçı kimi verilən qiymətləndirmə üzrə müəyyənləşdirilir. əgər təcrübədə hər iki qiymətləndirmə - faydalılıq və vizual-estetiklik biri-birilərindən daha çox fərqlənirsə onda belə bir qənaətə gəlmək olar ki, məmulatın forması estetik tərtibatın səviyyəsi də yüksək olmayacaqdır. Lakin bizim fikrimiz və estetik xassələrin bu göstərilən qayda üzrə təhlil edilməsi həll ediləcək məsələnin ümumi konturlarını qeyd etməyə imkan verir. Bu prosesdə ən mürəkkəb və spesifik amil sayılan məmulatın formasının onun təyinatına uyğun gəlməsinin, kompozisiya məsələlərinin, üslub və modanın analizi problemləridir. Odur ki, qadın xəz üst geyimlərinin bu göstəricilər üzrə ekspertizası daha çox spesifikdir. Çünki bu cür təhlil rəssam – modelçilərdən, dizaynerlərdən yüksək professionallıq, səriştəlilik, bacarıq tələb edir. Belə baxsaq ümumi halda mühəndis – konstruktorlar, modelçilər, əmtəəşünaslar və digər mütəxəssislər bu məsələlərlə tanış olmalıdırlar. Lakin məmulatların estetik və digər məsələlərinin səviyyəsi barədə əsaslandırılmış yekun nəticəni rəssam-modelçilər çıxara bilər. Belə fikirlərə də rast gəlmək olur ki, bu vaxtadək hətta bədii şuralarda və komissiyalarda məmulatların estetik xassələrinin qiymətləndirilməsində səlahiyyətli bilik səviyyəsi olmayan adamların iştirakından istifadə edildiyindən istehsal olunan bu və ya digər növ

məmulatların estetik səviyyəsi o qədər də sevindirici olmur. Odur ki, hesab edirlər ki, malların estetik xassələrinin qiymətləndirilməsi prosesində yaradılmış komissiyanın tərkibinə əmtəəşünasların – ekspertlərin daxil edilməsi çox vacibdir. Odur ki, son dövrlərdə bu məsələlər mütəxəssisləri daha çox maraqlandıрмаğa başlamışdır. Bu baxımdan bütün geyim növlərinin, o cümlədən xəz mallarının estetik xassələrinin ekspertizası xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Çünki geyim əşyaları içərisində xəz malları ən bahalı məmulat hesab olunur.

Adətən istehsal müəssisələrində xəz malları, o cümlədən süni xəz mallarının keyfiyyət attestasiyasından keçirilməklə onun keyfiyyət səviyyəsinə əksəriyyətlə balla verilir. Lakin bununla yanaşı ticarət müəssisələrində bu qrup məmulatlar keyfiyyətcə qəbul edilərkən eyni zamanda xarici görkəminə diqqətlə baxıb onun xətti ölçüləri də müəyyən edildikdən sonra ona qiymət verilib yekun qərara gəlinir.

Süni xəz mallarının keyfiyyətcə attestasiya edilməsi sistemində uyğun olaraq süni xəz mallarının keyfiyyətini yüksək, birinci və ikinci keyfiyyət kateqoriyasına bölürlər. Ümumiyyətlə, süni xəz mallarının keyfiyyət səviyyəsini ekspert üsulu ilə qiymətləndirərkən qiymətləndirərkən mütləq normativ – texniki sənədlərdən etalon nümunələrdən və texniki təsvirlərdən istifadə olunmalıdır.

Əvvəllər Dövlət Keyfiyyət Nişanına layiq görülmüş süni xəz mallarının istehsal edilməsinə müəyyən müddət qoyulurdu və bu müddət qurtardıqdan sonra müəssisə o məmulatı yenidən attestasiyaya təqdim edə bilirdi. Bu baxımdan hər bir növ süni xəz mallarının QOST 5.1158 – 71-in norma tələblərinə uyğun istehsal edilir və məmulat keyfiyyətcə qiymətləndirilərkən bu sənədlərdən istifadə edilir. Bu standartı I sorta daxil olan süni xəz malları üçün norma tələbləri verilir. Süni xəz üst geyimlərinin istehsalı üçün yüksək keyfiyyətli astarlıq materiallarından istifadə edilməsinə diqqət yetirilir. Süni xəz mallarının keyfiyyətinin ekspert üsulu ilə qiymətləndirilməsi zamanı xəz qatının

quru halda sürtünməyə qarşı davamlılığı balla qiymətləndirilir. Xəz geyimlərinin istehsal keyfiyyətinə daha ciddi fikir verilməlidir.

Süni xəz üst geyimlərinin bədii-estetik göstəricilərini aşağıdakı cədvələ müvafiq qaydada balla qiymətləndirirlər.

Cədvəl 1.

<i>Sıra №</i>	<i>Göstəricilərin adı</i>	<i>Yüksək bal qiyməti</i>			<i>Attestasiya olunmuş məmulatların keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi həddi</i>		
		<i>Qadın və uşaqlar üçün süni xəz üst geyimləri</i>	<i>Kişi və qadın süni xəz boyunluqları</i>	<i>Qadın süni xəz baş geyimləri</i>	<i>Qadın və uşaqlar üçün süni xəz üst geyimləri</i>	<i>Kişi və qadın süni xəz boyunluqları</i>	<i>Qadın süni xəz baş geyimləri</i>
1.	Model və konstruksiyası	18	18	18	18	18	18
2.	Xarici tərtibat və ya bəzəndirilmə	15	15	15	15-14	15-14	15-14
3.	Daxili bəzəndirilmə	7	7	7	7-6	7-6	7-6

Cədvəldən görüldüyü kimi süni xəz mallarının bədii-estetik keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi üçün verilən 40 bal sistemi daxilində model və konstruksiyasına verilən bal qiyməti daha çoxdur. Odur ki, keyfiyyət səviyyəsinin qiymətləndirilməsi prosesində xəz mallarının bədii estetik göstəricilərinin təsdiq olunmuş modelə tam uyğun olub-olmasına daha ciddi fikir verilməlidir. Odur ki, təcrübə zamanı yüksək keyfiyyət kateqoriyalarına aid olunan xəz məmulatları 38 balla qiymətləndirilir. Süni xəz mallarının keyfiyyətinin qiymətləndirilməsində 2 qrup göstəricilər, yəni normativ-texniki

sənədlərdə nəzərdə tutulan texniki və orqanoleptik üsulla gözəyarı seçilən göstəricilərdir ki, bu dsa bal sistemi ilə qiymətləndirilə bilər.

Obyektiv-texniki göstəricilər bir qayda olaraq standart və texniki şərtlərə müvafiq metodlarla sınaq keçirməklə qiymətləndirilir və ən yaxşı nümunələrlə müqayisə olunur. Lakin, orqanoleptik yolla qiymətləndiriləcək göstəricilərə məmulatın xarici görünüşü (konstruksiyası, bəzəndirilməsi, modeli və s.) və istehlak xassələri aiddir ki, bunları da 40 bal sistemi vasitəsilə qiymətləndirirlər. Bu baxımdan yüksək keyfiyyət kateqoriyasına 37-40 bal, birinci keyfiyyət kateqoriyasına 32-36 bal, ikinci keyfiyyət kateqoriyasına isə 31 və ondan aşağı bal verilir. Bu göstərilən keyfiyyət kateqoriyasının aid edilən məmulatın fiziki-mexaniki və istehlak xassələrinə verilən bal qiyməti aşağıdakı cədvəldə qoyulan bədii-estetik göstəricilərin qiymətləndirilmə tələblərinə uyğun gəlməlidir.

Cədvəl 2.

<i>Sıra №</i>	<i>Keyfiyyət göstəriciləri</i>	<i>Balla maksimum qiymətləndirmə</i>	<i>Keyfiyyətin balla aşağı salınması norması</i>	
			<i>Yüksək kateqoriya üçün</i>	<i>Birinci kateqoriya üçün</i>
	Süni xəz və qoyun kürkü məmulatları			
1.	Model və konstruksiya	18	-	2
	a)məmulatın moda və konstruksiyasının uzunluğu	9	-	-
	b)konstruksiya və onun yerinə yetirilməsi	9	-	-
2.	Xarici tərtibat	15	1-2	3
	a)süni xəzin örtüyünün və gön təbəqəsinin keyfiyyəti	5	-	-
	b)kalorit tərtibatı	5	-	-
	c)tikişinin keyfiyyəti	5	-	-

	Daxili tərtibat	7	1-2	3
3.	a)astarının xəz üzlüyünə harmonikliyi və uzunluğu, onun tikilməsi keyfiyyəti	4	-	-

Ticarət müəssisələrində süni xəz malları keyfiyyətə qiymətləndirilməsi olunarkən orqanoleptik üsuldən istifadə edilir. Yəni onun xarici görkəmi diqqətlə nəzərdən keçirilir və onun xətti ölçüləri yoxlanılır. Ümumiyyətlə süni xəz mallarının keyfiyyətə qəbulu zamanı seçmə qaydasında yoxlanılmadan istifadə edilir. Yəni hər bir xəz məmulatı bir və bir keyfiyyətdə yoxlanılıb qəbul edilir. Süni xəz malları xarici görkəminə, fasonuna, bəzəndirilməsinə görə mütləq təsdiq edilmiş nümunə-etalona, habelə qüvvədə olan normativ-texniki sənədlərin tələblərinə cavab verməlidir.

Lakin təcrübə zamanı bunun əksinə olan bir neçə məqamlarla rastlaşdıq. Çox hallarda adi istehlakçılar bəzi halları başa düşümlər. Məsələn, İtaliya, Yunanıstan və digər ölkələrin xəz malları adı ilə Dubayda, Türkiyədə, Çində istehsal olunan mallara yvarlıq vurub onu baha qiymətə satırlar. Yoxlama zamanı diqqətlə baxdıqda süni xəz mallarının bəzilərinə çoxlu tikiş nöqsanlarına, tikişin sökülməsi yerlərinə, qolundakı manjetin qol hissəsi ilə tam tikilməməsinə, astarında sökülmə və tikişin vurulmaması yerlərinə, xəz parçalarının bir-birinə tikilməsi yerlərində tük təbəqəsinin hündürlüyünün qeyri-bərabərliyinə və s. kimi hallara rast gəldi. Söhbət zamanı məlum olur ki, bu mallar ayrı-ayrı adamlar tərəfindən müxtəlif ölkələrdən gətirilir və müqaviləli qaydada satışa qoyulur. Bu adamların demək olar ki, xəz mallarının keyfiyyəti ilə hər bir tanışlığı, bilik və səriştəsi də olmur və əlinə düşən ucuz-bahalı olsa da sərfəli qiymətə alıb gətirirlər. Yəni əvvəlki dövrlərdən fərqli olaraq mərkəzləşdirilmiş qaydad deyil, pərakəndə halında bu malların respublikamıza gətirirlər.

Məmulat keyfiyyətcə yoxlanarkən ya onu işıqlı otaqda stol üzərinə sərilib və yaxud da müqəvvaya geyindirib ona diqqətlə baxılmalıdır. Bu zaman ələyinin bərabər olması, qollarının uzunluğu, düymələnməsi keyfiyyəti, tikiş xəttlərinin keyfiyyəti, tikiş yerlərində tük dəstənin ilişib qalmaması və s. kimi məqamlar diqqətlə yoxlanılmalıdır. Ən vacib əlamətlərdən birisi geyimin insan bədənində oturması keyfiyyətidir. Bu zaman ona kənardan baxıb onun xarici görkəminin təsdiq edilmiş nümunələrə uzunluğuna fikir verilməlidir. Əfsuslar olsun ki, demək olar ki, bütün ticarət müəssisələrində nə bu deyilənlərə ciddi əməl edilir və nə də etalon-nümunə anlayışına fikir verilmir.

Geyimin sağ və sol köndələn tikişləri, habelə qolların və çiyinin tikiş xətləri biri-birinin ağzına uyğun gəlməlidir. Geyimin boyunluğunun ciddi manjeti və yaxalarının dayanıqlı durması üçün yaxa altı kətan parçasından aralıq materialı qoyulmalıdır. Yaxada və yaxa altına qoyulan yaxalıq materialı düymə tikilən yerdən 2 sm aralı məsafədə olmalıdır. Yoxlama zamanı astarlıq materialının rəngi və keyfiyyəti xəz-dəri yarımfabrikatlarına uyğun gəlməsinə, düymələrin tikilməsi keyfiyyətinə fikir verilməli, onun astar tərəfində düymə altı elementinin olub-olmamasına, habelə düymənin xəz təbəqəsinə sıxılıb tikilməsinin yol verilməməzliliyinə diqqət yetirilməlidir.

Beləliklə, bu yuxarıda göstərilən qaydalarla tanış olduqdan sonra və özümüzün şəxsi müşahidə və təhlillərə əsaslanaraq belə bir fikrə gəlmək olar ki, tədqiqatın hər tərəfli aparılmasına tam şəraitimiz olmasa da müəyyən səviyyədə buraxılış işinin təcrübəvi hissəsinin qarşısına qoyulan problemlərin müəyyən həllinə nail ola bildin. Bunun üçün biz bir neçə modeldə süni xəz üst geyimlərinin modelləri üzrə əyani nümayişini də işdə verməyi məsləhət bildik. Lakin bu o demək deyildir ki, süni xəz mallarının bədii-estetik xassələrinin obyektiv olaraq tam qiymətləndirilməsinə nail ola bilmişik. Gələcək tədqiqat işlərimizdə biz bir daha bu məsələlərin daha geniş öyrənilməsinə qayıdacağıq.

II.5. Süni xəz mallarının markalanması, daşınması və saxlanılmasının ekspertizası

Süni xəz mallarının mənşəyini təyin etmək üçün ilk növbədə həmin malları müşayət edən sənədlərlə tanış olmaq lazımdır. Hər bir mal xaricdən ixrac olunarkən «invois» deyilən sənəd onu müşayət etməlidir. Bu sənəddə əsasən malın mənşəyi, onun buraxılma tarixi təqribi qiyməti qeyd olunur. Bundan əlavə malı gətirən nəqliyyat vasitəsində mal götürdüyü dövlətin adı və malın istehsalçı işinin nəqliyyata vurduğu plomlarda mənşəyi araşdırmaq mümkündür.

Bütün bu olanlarla yanaşı malın üzərindəki markalanmada malın mənşəyini təyin etmək mümkündür.

Ticarətə daxil olan hər bir növ süni xəz məmulatlarına davamlı karton təbəqəsindən hazırlanmış yarlıq bərkidilməlidir. Yarlığın ölçüsü 60x80 mm, hər iki üzünü hamar olmaqla yuxarısında 2-5 mm-ə qədər diametrlili deşiyi olmalıdır. Yarlığın səthi bədii cəhətdən gözəl tərtib edilməklə məlumatları aydın çap edilməlidir.

Uşaqlar üçün olan süni xəz məmulatlarında markalanma, parça lentinin üzərində istehsal müəssisəsinin mal nişanı göstərilməklə geyimin asılan yerinin alt tərəfində bərkidilir. Vurulmuş damğanın boyağı gön təbəqəsinin, astarlıq materialının, mal və nəzarət yarlığının, parça lentinin rənginin kontrast (əks) rəngində olmalı, tez quruyan, silinməyən, solmayan, isti-nəm emalı və kimyəvi təmizlənməyə qarşı dözümlü olmalıdır.

Süni xəz məmulatları içərisinə kağız sərilmiş ağac yeşiklərin içərisinə pambıq parçadan və yaxud da kağızın hazırlanmış torbalarda olan güvəyə qarşı kimyəvi maddələr qoyulmalıdır. Doldurulmuş taranın içərisinə mal yarlığına dair məlumatları olan qablaşdırma vərəqəsi qoyulur ki, burada da məmulatın miqdarı və qablaşdırılma tarixi göstərilməlidir.

Xəzlik dərilərdən hazırlanmış məmulatlar qablaşdırılarkən üz tərəfdən daxil olmaq şərtilə ortadan iki qatlanır. Bu zaman qolları və kürək hissəsi açılmalı, düzəldilməli, boyunluğu ya qaldırılmalı və yaxud da daxili istiqamətdə qatlanmalıdır. Yarımaltolar və pencəklər, gödəkçələr, yarımşubalar, bekeşilər, yığma kürklər, tulublar xəz dərilərindən olan geyimlərdəki kimi bükülür və 5 ədədi bir yerdə bağlanıb qablaşdırılır.

Süni xəz geyimlər, geyim üçün hissələr, qadınlar üçün xəz geyimləri və papaqlar və təkbarmaq əlcəklər havası təmiz, quru, tənzimlənən, nisbətən təmiz işıqlandırılan, atmosfer yığıntısı və rütubətdən qoruna bilən qapalı anbar mühitində saxlanılmalıdır. Xəz məmulatlarının üzərinə birbaşa günəş şüası düşməməlidir.

Süni xəz məmulatlarının saxlanması digər növ geyimə daxil olan mallarının saxlanılmasından xeyli səviyyədə fərqlənir. Bu qrup mallar saxlanan yerin temperaturası 0⁰-dən -8⁰S-dək, nisbi rütubət isə 40-65% olmalıdır. Eyni zamanda xəz məmulatlarının 20⁰S-dən 30⁰S və 40-70% nisbi rütubətli şəraitdə də saxlanılmasına yol verilir. Bu cür saxlanma şəraiti 6 aydan çox olmamalıdır.

Süni xəz üst geyimləri polietilen torbalarda geyimin növlərinə, xəzinin növünə, ölçülərinə, sortuna və s. kimi əlamətləri nəzərə almaqla asılqanlarda saxlanılmalıdır. Boyunluqlar, baş geyimləri rəflərdə və qəfəslərdə qatlanmış və yaxud da asılmış vəziyyətlərdə saxlanılmalıdır. Xəz boyunluqları və qadın xəz geyimləri uzun müddət saxlanılarkən müəyyən vaxtdan bir yeri dəyişdirilməlidir.

Xəz baş geyimləri qutularda ağac döşəmələr üzərində nizamlı yığılmış hündürlüyü 2 m olan rəflərdə saxlanılmalıdır. Ağac döşəmələrinin yerdən olan hündürlüyü 10 sm olmalıdır.

Xəz məmulatları divardan 50 sm, qızdırıcı və istiləşdirici cihazlardan isə 100 sm aralı məsafədə saxlanılmalıdır.

Yay-payız mövsümlərində xəz məmulatları əgər uzun müddət (1,5 ay) saxlanılsa, mütləq xüsusi soyuducu kameralardan istifadə edilməlidir. Məmulat saxlanan yerin temperaturası aşağı olmalıdır. Çünki belə şəraitdə güvənin yaranması mümkün olmur və yaxud da ləngiyir. Bununla belə, anbar şəraitinin ümumi halda dezinfeksiya edilməsi də çox vacibdir. Bu proses anbar mühitinin daha çox ziyanvericilərlə yoluxması hallarına tətbiq edilir. Lakin, xəz məmulatlarının ziyanvericilərdən mühafizə edilməsində naftalin tipli kimyəvi qoruyuculardan istifadə etmək daha məqsədəuyğun sayılır.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Xaricdən respublikamıza daxil olan hər bir növ istehlak mallarının yararlılığının aşkar edilməsi, daha doğrusu məmulatın insanların gigiyenik və estetik tələbatını ödəyə bilməsi qabiliyyətinin müəyyən edilməsindən ibarətdir. Odur ki, estetik xassələrin qiymətləndirilməsi məqsədindən asılı olaraq bu prosesi ya əmtəəşünas və yaxud da ekspert komissiyası yerinə yetirə bilər. Qiymətləndirməni həm keyfiyyət və həm də kəmiyyətə yerinə yetirmək olar. Bunlar haqqında işin əvvəlki suallarında ətraflı məlumat verilmişdir. Lakin biz işin təcrübəvi hissəsinin işlənilməsində və qoyulan suallara cavab tapılmasında istehlak xassələrin, o cümlədən estetik xassələrin bal sistemi ilə qiymətləndirilməsi metodundan istifadə etməyə çalışmışıq. Çünki bu metod son dövrlərdə ya yenidən istehsal edilmiş və yaxud da istehsalı nəzərdə tutulan məmulat nümunələrin keyfiyyət üstünlüklərinin qiymətləndirilməsi üçün ən səmərəli metoddur.

Təsədüfə deyildir ki, ticarət müəssisələrinə hələ də estetik baxımdan, geyim mədəniyyətinə uyğun gəlməyən bir çox mallar daxil olmaqdadır. Odur ki, əmtəəşünaslıq təcrübəsinin əsas prinsiplərindən istifadə etməklə bu qrup malların istehlak xassələrinin qiymətləndirilməsi kommersiya fəaliyyətinin daha da təkmilləşdirilməsində çox əhəmiyyətlidir.

Müxtəlif ədəbiyyatlarda məmulatların xarici tərtibatının, xüsusilə gözəlliyinin kəmiyyətə qiymətləndirilməsi üçün müxtəlif qrup mütəxəssislərdən təşkil edilmiş ekspert komissiyasından istifadə edilməni təklif edirlər. Lakin bununla yanaşı bu cür qiyməti həttə əmtəəşünas-ekspertin verməsi daha düzgün və daha dəqiq olardı. Burada vacib deyildir ki, incəsənət nümayəndələrinin, estetiklərin dəvət edilməsi bu problemin düzgün həllinə kömək etmiş olsun. Deyilənlərdən belə bir fikrə gəlmək olar ki, malların estetik xassələrinin miqdarca qiymətləndirilməsi prosesində onlara “gözəldir”, “daha gözəldir”, “yaxşıdır”, “pisdir” kimi qiymət verilməsi bir növ həqiqətə uyğun

gələ bilir ki, bu da hələlik yeganə qiymətləndirmə vasitəsidir. əgər bir neçə 10 illiklər bundan əvvəl gözəlləyin kəmiyyətə qiymətləndirilməsi nəzəri problem sayılmışdırsa, hazırda bu məsələ artıq praktiki əhəmiyyəti olan məsələlərdən birisidir.

Süni xəz mallarının moda və fasonu çox gec-gec dəyişə bilir. Buna görə də süni xəz geyimlərinin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması birinci növbədə onun istehsalını işlədilən süni xəzi yarımfabrikatlarının növündən və keyfiyyət göstəricilərindən çox asılıdır. Apardığımız təhlillərdən belə bir qənaətə gəlmək olur ki, süni xəz üst geyimlərinə verilməklə bunların modasındakı dəyişikliklər ancaq hazırlanmasına sərf edilən süni xəzi yarımfabrikatlarının növünə və tük təbəqəsinin rənginə görə edilir.

Süni xəzlərin emalı texnologiyasının təkmilləşdirilməsi də bu baxımdan xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Yəni süni dərinin ilkin emalı texnologiyasının düzgün yerinə yetirilməsi, xüsusilə ən müasir aşılma texnologiyasının tətbiqi, yeni növ aşılma texnologiyasının tətbiqi, yeni növ avadanlıqların tətbiqi süni xəz yarımfabrikatlarının keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasına birbaşa təsir göstərir. Bununla yanaşı süni xəz təbəqəsinin bəzəndirilməsi, xüsusilə boyadılması süni xəzlərdən mövcud nöqsanların da aradan qaldırılmasına əşrait yaradır. Deməli, nəzəri və praktiki biliklərin birgə tətbiqi istənilən nəticənin əldə edilməsinə imkan verir.

Bütün bu yuxarıda qeyd edilənləri nəzərə alaraq buraxılış işinin mövzusu ilə bağlı aşağıdakı praktiki təklifləri verməyi məqsəduyğun hesab edirik.

1. Bizim respublikamız ərazi baxımdan o qədər də qışı soyuq olmadan və qış günlərinin sayı çox olmadığından daha qalın təbəqəni süni xəz geyimlərindən istifadə edilməsi təcrübəvi baxımdan sərfəli deyil. Ona görə də nisbətən yüngül, sərbəst formalı süni xəz üst geyimlərinin ticarətdə çeşidinin aparılmasına diqqət verilməlidir.

2. Son vaxtlar ətəyi genişləndirilmiş qadın xəz üst geyimlərinin, xüsusilə gümüşü qara rəngli tülkü süni xəzindən istehsal olunan geyim əşyalarına maraq çoxalmaqdadır. Bu baxımdan ticarət işçiləri növbəti qış mövsümü üçün süni xəz mallarının alınıb gətirilməsində bu məqamı nəzərə alsınlar.
3. Əvvəllər respublikamızda süni xəz malları istehsalı sahəsində böyük təcrübəsi olan həm istehsal müəssisələri və həm də bacarıqlı mütəxəssislər ənənəsi var idi. Burada çoxlu çeşiddə süni xəz geyimləri istehsal olunurdu. Hazırda bu müəssisələr öz fəaliyyətini demək olar ki, tamamilə dayandırmışlar. Nəzərə alsaq ki, respublikamızda emal ediləcək bəzi süni xəzləri ölkələrdən gətiriləcək süni xəz dəriləri emal etmək gücünə malik olmasını nəzərə alsaq bu müəssisələrin dövlətə gətirəcəyi xeyri merd. manatlarla hesablamaq olar. Deyilənləri nəzərə alaraq süni xəz fabrikinə ya xarici iş adamlarının və yaxud da dövlət gücünə işə salınması bu baxımdan çox məqsədəuyğundur.
4. Malların keyfiyyətə qəbulu zamanı buraxılmış gizli nöqsanlar qısa müddətli istehlak zamanı özünü biruzə verir. Lakin yuxarıda göstəriləyi kimi son vaxtlar mağazalarda “Alınan mallar geri qaytarılmır” şüarına rast gəlindiyyəndən istehlakçıların mənafeyi müdafiə olunmur. Yaxşı olardı ki, yuxarı mərhələlərdə bu məsələlər müvafiq qaydalar üzrə istehlakçıların mənafeyinə uyğun həll edilmiş olsun.
5. Malların istehlak xassələrinin yaxşılaşdırılması, keyfiyyətə nəzarət, habelə bazarda malların rəqabət qabiliyyətinin təkmili baxımından genişləndirilməsinə ciddi fikir verilməlidir.
6. Son dövrlərin təcrübəsi göstərir ki, müxtəlif ölkələr malların istehlak xassələrinin ekspertizası bədii layihələndirmənin sərbəst bir elementinə çevrilmiş və bir neçə yaradıcılıq məsələlərinin həllində professional vasitələrdən birisinə çevrilmişdir ki, bu da

layihələndirilən və istehsal olunan malların keyfiyyətinin idarə edilməsi sisteminin vahid bir hissəsidir. Bu baxımdan ekspertizanın elmi əsaslarının nəzəri tədqiqatlarının genişləndirilməsi və dərinləşdirilməsi çox əhəmiyyətlidir.

7. Təcrübə ərəfəsində daxil olan süni xəz geyimlərinin, o cümlədən üst geyimlərinin əmtəə ekspertizasını keçirmək bacarığına malik olan mütəxəssislər demək olar ki, yox dərəcəsindədir. Bunun əsas səbəbi odur ki, ümumiyyətlə süni xəz mallarının respublikaya gətirilməsi, onun keyfiyyət səviyyəsinin ekspertizası satışının təşkili həm metodoloji və həm də əmtəəşünaslıq baxımından heç bir obyektiv prinsipə uyğun gəlmir, necə gəldi, nə cür düşürsə eləcə də qəbul edilir və keyfiyyət yoxlanır. Nəticədə nöqsanlı məmulatların satış bazarına daxil olması baş verir. Yaxşı olardı ki, respublikamızın bu sahəsi ilə məğul olan xidmət orqanı bu barədə mövcud imkanlardan istifadə etsinlər.
8. Bəzən mallar keyfiyyətcə qəbul edilərkən ya bilərəkdən və yaxud da səriştəsizlik üzündən istər gizli və istərsə də elə görünə biləcək nöqsanlar nəzərə alınmadan onların satışa verilməsinə şərait yaradılır. Nəticədə istehlakçı tərəfindən qısa müddətli istifadə zamanı bu nöqsanlar üzə çıxır və belə halda məmulatın nə geri qaytarılması, nə də dəyişdirilməsi imkanlarından istehlakçı mərhum olur, yəni onun hüquqlarının qorunması pozulur. Yaxşı olardı ki, əlaqədar təşkilatlar bu sahədə istehlakçıların mənafeyinin qorunması baxımından müəyyən tədbirləri həyata keçirsinlər.

İSTİFADƏ OLUNAN ƏDƏBİYYAT

1. Həsənov Ə.P. Abbasov V.M. Həsənov A.H. Gön-ayaqqabı və xəz malları əmtəəşünaslığı. Bakı maarif 1999
2. Həsənov Ə.P. Paşayev V.S. Ayaqqabı qalantereya və xəz mallarının keyfiyyətinin ekspertizası. Bakı 2006
3. Həsənov Ə.P. və başqaları Qeyri-ərzaq mallarının ekspertizası. I hissə Bakı 2006
4. Həsənov Ə.P. və başqaları Qeyri-ərzaq mallarının ekspertizası. II hissə Bakı 2006
5. Həsənov Ə.P. və başqaları İstehlak mallarının ekspertizasının nəzəri əsasları Bakı 2003
6. Həsənov Ə.P. və başqaları Qeyri-ərzaq mallarının laboratoriya tədqiqatı II hissə Bakı 2005
7. ATV maqazin jurnalı (39) №11 noyabr 2009
8. BİZ + № 10 jurnalı (29) noyabr 2009
9. Снегирева И.А., Николаева М.А. Практикум по товароведению и стандартизации. Москва МЭГУ 1994
10. Богатырева Т.Г. и др. Справочник товароведа непродовольственные товаров. Том 2 Москва Экономика 1988
11. Химия и технология кожа и меха. Страхов И.П. и Др. Москва 1985
12. Стефанович И.П. Технология меха. Москва «Легкая индустрия» 1967 ст. 295
13. Федосеев В.Ф. Товароведение пушно мехового сырья. Изд-во. Москва 1958 270 ст.
14. Арбузов Г.А., Шипков П.Ф. Товароведение растительных дубильных материалов 1932 Москва

15. Михайлов А.Н. Химия дубящих веществ и процессов дубления. Москва 1958
16. Головтеева А.А. Куциди Д.А. Лабораторный практикум по курсу химии и технологии кожи и меха. Москва 1971 283 ст.
17. Единая технология обработки меховых овчин. Москва ЦНИИТЭИ легпром 1978 152 ст.
18. Федосеев В.Ф. Первичная обработка пушно-мехового сырья, Москва 1952 96 ст.
19. Церевитинов Б.Ф. К вопросу классификации свойств. Меховых товаров. Товароведение животного сырья. Москва 1972
20. Пушно-мехового сырья стандартов. 1984, ст 194
21. Церевитинов Б.Ф., Беседин А.Н. . Товароведение пушно меховых товаров. Москва Экономика. 1977
22. Пармон Ф.М. Проектирование и изготовление изделий из шубной овчины. Москва 1989
23. Пурим Я.А. технология выделка пушно-мехового и овчинно-шубного сырья. Москва 1978
24. Лифиц И.М. и др. Исследование непродовольственные товаров. Москва Экономика 1988
25. Мендельсон Д.А. Химия облагораживания, отбеливания и крашения меха. Москва 1965
26. Справочник по меховой и овчинно шубной промышленности. Том 1 Москва 1970
27. Церевитонов Б.Ф. Научные основы товароведной классификации пушного сырья, Сборник научных трудов МВА Т 75 Москва 1974
28. Царева В.М. Товароведение пушно-мехового сырья и готовой продукции. Изд-во Москва 1982
29. Агбаш Л.В. и др. Товароведение непродовольственных товаров. Москва Экономика 1989

30. Бурова М. Товароведение непродовольственных товаров
31. Щепел А.Ф. и др. Товароведение и экспертиза пушно-меховых товаров. Ростов-на дону 2005
32. Цыско В.Е. Миклушова М.Н. Товароведение непродовольственных товаров. Минск 2006
33. Казанцева Н.С. Товароведение непродовольственных товаров. Москва 2008
34. Теплов В.И., Сероштан М.В. и др. Коммерческое товароведение. Москва 2001
35. Azərbaycan sənayesi. Bakı 2009